

Eiland om de noord, altijd in beweging

De beleving van natuur en cultuur op Schiermonnikoog

EILAND OM DE NOORD, ALTIJD IN BEWEGING
De beleving van natuur en cultuur op Schiermonnikoog

Auteur: Iepie Kootstra
Studentnummer: 3671895
E-mail: iepiekootstra@hotmail.com
Begeleiding: Drs. Rutger-Jan Scholtens
Foto voorzijde: Gemaakt door Iepie Kootstra.

**DEZE SCRIPTIE IS VERVAARDIGD TER AFRONDING VAN DE MASTER
CULTURELE ANTROPOLOGIE: MULTICULTURALISME IN VERGELIJKEND
PERSPECTIEF**

November 2013
UNIVERSITEIT UTRECHT
FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Proloog	6
1: Inleiding	10
2: Eilandidentiteit	15
2.1 <i>Schiermonnikoog een Fries Waddeneiland?</i>	15
2.2 <i>Eilandcultuur</i>	16
2.3 <i>Eilanders en (bad)gasten</i>	18
2.4 <i>Performance en praktijken</i>	21
3: De historie leeft voort	27
3.1 <i>Eilandeigenaren</i>	27
3.2 <i>Het dorp en de eilanders</i>	30
3.3 <i>Eilandertaal</i>	32
4: Culturele exclave in een Nationaal Park	35
4.1 <i>Eilanders en natuur</i>	35
4.2 <i>Universals</i>	35
4.3 <i>Natuurmonumenten en eilanders</i>	37
4.4 <i>Toerisme, de bindende factor</i>	40
5: Fricities, feest en folklore	44
5.1 <i>De Promenade</i>	44
5.2 <i>Er borrelt altijd wel wat</i>	47
5.3 <i>Folklore</i>	51
6: Conclusie	55
Bibliografie	58

Voorwoord

Aan álle bewoners van Schiermonnikoog ben ik dank verschuldigd. Niet ieders naam zal in deze scriptie terug te lezen zijn, maar iedereen is waardevol geweest voor alle overdenkingen. Er zijn daarbij zoveel eilanders die hebben gezorgd voor mooie herinneringen. Het ging van Wijnproeverijen en Cafébezoek tot aan oefeningen met de brandweer of van de Koninklijke Nederlandse Reddingsmaatschappij (KNRM). Ik belandde al crossend in een politieauto ‘om de Oost’ op het meest verlaten stuk strand. Midden in de nacht at ik ‘Nasi bij Vlassie’ en met Pasen werd ik getrakteerd op een Paasontbijt bij de Ridder. De tijd op Schiermonnikoog was een tijd van constante verwondering. Hoe ik bij een kopje koffie op het eilandbankje bij iemand thuis het moment daarna binnen in een massagestoel werd gedrukt en een spontane behandeling kreeg. Of hoe wanneer ik eigenlijk een gesprek zou hebben met Theun Talsma, ik het volgende moment met hem in de Jeep zat om Kievitseieren te zoeken in de polder. Allemaal momenten die je van tevoren nooit verwacht, momenten en mensen die zowel voor mijn veldwerk als voor mij veel hebben betekend. Vele mensen op Schiermonnikoog ben ik dankbaar voor deze openheid en bereidheid om mij op weg te helpen op het eiland.

‘Op weg helpen’ is het belangrijkste wat een begeleider dient te doen bij de veldwerkperiode van zijn student. Mijn begeleider Rutger-Jan Scholtens heeft veel meer gedaan dan mij op weg geholpen. Dankzij zijn enthousiasme, ongelofelijke geduld en vertrouwen heb ik deze scriptie kunnen schrijven. Ik ben erg blij met de ruimte die hij mij steeds weer heeft gegeven en zijn motivatie om de beste manier van aanpakken te creëren. Wanneer het nodig was, was hij er. Een begeleider waar ik op kon bouwen, die het beste uit zijn studenten probeert te halen en die ik bij deze een grote ‘dankjewel!’ wil geven.

Er zijn een aantal mensen op Schiermonnikoog die ik in het bijzonder wil bedanken. De eerste die ik bedank zijn Henri, Chris en Tim Vlasma, die altijd voor me klaar hebben gestaan. Jullie betrokkenheid heeft me erg geholpen. Het ging van kopjes koffie en goede tips, naar het schelpenmuseum, het lenen van een jas en veel plezier. En wanneer we het over plezier hebben kom ik ook terecht bij Monique Ridder. Bedankt Monique. Jij bent er één die me vaak ontzettend aan het lachen heeft gemaakt. Aan de andere kant waren er ook waardevolle, goede gesprekken en was je er voor me. Komen we bij Monique, dan komen we ook bij onze vriendschap met Nadiah. ‘Mijn tweelingzus’ Nadiah Blauw wil ik ook graag bedanken. Hoe we door eilanders door elkaar gehaald werden was stiekem een handige ijsbreker voor mij.

Als persoon was je daarnaast meteen belangrijk door jouw blik op het eiland, maar ook het samen koken, filmavondjes, kopjes koffie en vele fijne gesprekken.

In het speciaal wil ik graag mijn sleutelinformant bedanken: Jelle Woudstra. Naast de vele tips en gesprekken kon ik altijd bij je terecht. In de laatste 12 dagen kon ik ook bij je in huis verblijven. Dat zijn nog een aantal gouden dagen geweest. Je bent niet alleen iemand die enorm veel over het eiland kan vertellen, iedereen ongeveer kent, zich heeft verdiept in de cultuur en historie van het eiland, maar ook als persoon heb je veel voor mij betekend. Bedankt dat je er was!

Verder waren er ook enkele mensen op het thuisfront die veel voor me hebben betekend. Ten eerste noem ik Beppe, die me steeds ‘bosjes bloemen’ stuurde en aan me heeft gedacht. Dat heeft me altijd goed gedaan. Dan is er daarnaast een persoon die heel belangrijk voor me is geworden in de afgelopen jaren: Wiebe. Prachtig dat je ook wat van mijn leven op Schier hebt kunnen meemaken, bedankt dat je er steeds voor me bent grote broer!

En tot slot, ‘*last but not least*’ mijn ouders. Jullie betrokkenheid tijdens het scriptieproces was soms overweldigend. Zonder jullie had ik niet alleen nooit de kans gehad naar Schiermonnikoog te gaan, maar ook niet eens om te studeren. Jullie hebben me altijd ondersteund in de keuzes die ik maakte en me volledig vertrouwd, daar ben ik erg dankbaar voor.

Proloog

“Daar ligt de cultuur”

Meneer Koning; het vroegere schoolhoofd, nu aan tafel zittend, met zijn rechterarm leunend over de leuning van zijn houten stoel. Inmiddels is hij dik de tachtig gepasseerd, met kort wit haar, ingevallen gezicht, magere lijf en zijn houten wandelstok naast hem. Terwijl hij praat zijn in zijn ondergebit drie tanden zichtbaar. Zijn bovengebitt lijkt een stuk voller, met veel meer tanden, wit en naast elkaar, strak op een rijtje. Terwijl hij, af en toe flink hoestend, met een glinstering in zijn ogen verhalen vertelt, is mevrouw Koning achter hem met haar rollator naar de kast geschuifeld. Ze legt er een doosje Ferrero Rochés neer en frunnikt, met één arm op haar rollator steunend, aan het plastic van het doosje. Meneer Koning zit met zijn rug naar haar toe en vertelt onverstoort verder over zijn tijd als schoolhoofd. Mevrouw Koning heeft inmiddels een briefopener gepakt. Ze legt de Ferrero Rochés schuin voor haar neer en trekt een fronsend gezicht. Opeens gaat haar rechterarm omhoog, met in haar hand de briefopener. Met een vaart gaat de arm naar beneden en hakt ze in op het doosje Ferrero Rochés. Een glimlach verschijnt op haar gezicht. De briefopener zit in het plastic doosje met de Ferrero Rochés. Even wankelt ze en duwt de rollator tegen de kast. Met haar linkerarm pakt ze even het doosje vast en trekt in één beweging de briefopener er weer uit. Ze draait het doosje een kwartslag en maakt dan weer een beweging naar boven met haar rechterarm. Opnieuw gaat deze met een vaart naar beneden: ‘Knak!’ De briefopener zit er nu aan de andere kant van het doosje in. Ze trekt eens aan de briefopener en het plastic scheurt open. Hardop begint ze te lachen: “Haha. Ziezo, dat is ook weer klaar!”

Meneer Koning vraagt opeens of ik wel weet hoeveel mensen daadwerkelijk de eilandertaal nog spreken. Ik haal mijn schouders op en kijk hem vragend aan. “Nou meisje, er zijn nog maar een dergelijke tien tot twaalf mensen die de eilandertaal nog spréken. Er zijn er wel meer die het verstaan, maar men spreekt de taal nauwelijks meer”. Ik: “Goh, denkt u dat de taal blijft bestaan?” Meneer Koning gaat met zijn trillende hand even naar zijn kin. Zijn duim beroerd kort zijn bovenlip en dan blijft zijn hand op zijn kin liggen. Hij kijkt richting mij en dan naar het raam. “Nou, in de volksmond ben ik bang dat het al aan het verdwijnen is. Al zou ik graag willen dat het anders zou gaan, in je eentje kun je niet een taal behouden. Dat heb ik wel in de gaten. De kracht van een taal is echter dat je prachtige combinaties met verhalen, verzen en liederen hebt. Ik ben nu verhalen in de eilandertaal aan het verzamelen. Ik

maak een gedenkboek. Ik weet dat ik de taal niet meer kan overbrengen. Maar we kunnen het wel gedenken in geschriften. Want de Schiermonnikogers hebben altijd extreem veel geschreven hoor. Het zijn intelligente mensen. Door de verhalen van verschillende mensen in de eilandertaal te bundelen wil ik dit gedenkboek vormen. Het is veel werk.” Even kijkt meneer Koning met één opgetrokken wenkbrauw mijn richting in en gaat dan verder: “Ik heb bandjes van ingesproken teksten, die ik ook weer op cd laat zetten. Meerdere mensen heb ik gevraagd verhalen aan te leveren, want het moet bewaard blijven. Nogmaals, in mijn eentje kan ik er niet voor zorgen dat de taal blijft. Maar ik heb altijd ergens de hoop dat er over een paar jaar nog eens iemand dit boek opent en dan denkt, ‘jee, wat is dit leuk!’”. Meneer Koning kijkt glimlachend met een glinstering in zijn ogen voor zich uit. Het is even stil. Mevrouw Koning is met haar rollator zojuist langzaam de kamer uit geschuifeld. De deur staat open.

Meneer Koning kijkt even naar mij en begint weer te praten: Jij was van de cultuur hè?” Ik knik kort even. Hij gaat verder: “Tja, cultuur... Weetje, daar! Daar ligt de cultuur!” Met een frons op zijn gezicht wijst hij naar de stapels met boeken en tijdschriften in de voorkamer. “Zoals ik al zei, cultuur wordt overgebracht door melodieën en verhalen. Het belang van verhalen en mythen is niet te onderschatten. Zo is er natuurlijk de *Tjatteljued*, maar ook het verhaal over *Dunatters*. Verhalen die jij vast inmiddels kent.” Even kijkt hij met opgetrokken wenkbrauwen naar mij, ik knik kort even en meneer Koning gaat verder: “Als ik de titel ‘*Dunatters*’ vertaal, dan zijn dat otters in de duinen. Maar dat kan natuurlijk niet. Die beesten leven niet in de duinen. In het verhaal werden ze daarnaast afgeschilderd als lugubere figuren, waar ieder kind bang voor moest zijn. Maar dame, de verhalen waren er niet voor niets. De kinderen mochten vroeger niet in de duinen komen! Zie, er waren destijds nog erg veel konijnen. Ze konden flinke holen maken, waardoor onverwacht diepe kuilen ontstonden. In het verleden zijn mensen daar dood gegaan doordat ze vielen en niemand hen daar vond. De verhalen waren waarschuwingen, waarschuwingen die hoorden bij de eilandercultuur. Cultuur is er door middel van deze verhalen en liedjes in de eilandertaal. Daarnaast is het zo, dat door de wijze en melodie mensen de woorden in het eilanders beter kunnen onthouden. Daarom zijn deze ook nu nog belangrijk.” Meneer Koning kijkt even naar mij: “de eilandertaal mag in de volksmond wegvallen, maar er worden nog wel eens liederen gezongen hoor. Veel minder, maar af en toe zijn ze er wel”. Ik: “Wanneer worden deze liederen dan gezongen meneer?” Meneer Koning: “Och, bij belangrijke momenten als op een begrafenis wordt het eilandervolkslied regelmatig bezongen. Of bij Kallemooi. Het feest voor ons eilanders, drie

dagen lang met Pinksteren. Verbazingwekkend hoeveel geld we daar nog jaarlijks voor krijgen en hoe het iedere keer weer een spektakel is. Als je je bezorgd zou maken over het wegvallen van een eilandercultuur zou je dat eens moeten bekijken. Oud eilanders komen terug en we hebben nooit geld tekort tijdens die eilanderdagen, dat leeft hier ontzettend.”

1

¹ Een situatieschets tijdens het biljarttoernooi op 09-02-2013 in Hotel van der Werff.

1. Inleiding

“Als eilander zijnde op Schiermonnikoog spreken we niet in termen van links en rechts, maar van Noord, Oost, Zuid en West. Het hele eiland is geheel ingericht op de windrichtingen, evenals het dorp zelf. Als we ons naar het Noorden verplaatsen, dan gaan we *om de Noord*.” – Remko

De beschrijving ‘om de Noord’ is toepasselijk voor Schiermonnikoog als het meest Noordelijk gelegen eiland van Nederland. Deze scriptie gaat over de beleving van cultuur en natuur op dit Waddeneiland. Een eiland dat beweegt doordat de natuur het eiland oostwaarts opschuift, maar waar ook eilanders, badgasten en beleidsmakers altijd voor roering en beweging zorgen.

In de periode van 6 februari tot en met 24 mei heb ik me tijdens het veldwerk op Schiermonnikoog gericht op de vraag hoe eilanders omgaan met processen van culturele reproductie en hoe dit wordt beïnvloed door regionale en nationale regelgeving. Door sociale drama’s in de gaten te houden, heb ik licht kunnen werpen op spontane sociale processen. Social Drama is een concept van Vincent Turner, beschreven door Clifford Geertz (1983). Sociale drama’s komen voort uit conflictsituaties. Fricities in de samenleving worden in deze momenten zichtbaar. Zoals Tsing (2005: 4) beschrijft: *Cultures are continually co-produced in the interactions I call “friction”: the awkward, unequal, unstable, and creative qualities of interconnection across difference*. Fricitie herinnert ons eraan dat heterogene en ongelijke ontmoetingen kunnen leiden tot nieuwe regelingen van cultuur en macht (Tsing 2005: 5). In alles wat met natuur te maken heeft komen op Schiermonnikoog processen van cultuur en macht steeds naar voren. We leven nu in moderne landschappen. Landschappen waarin planners hard hebben gewerkt om variatie te vervangen voor regelmaat en waar de macht van de staat soms overheerst. Vanuit deze macht is er een ordenend principe, men heeft gepland hoe er met natuur omgegaan dient te worden. Zo zijn er *universals* ontstaan (Tsing 2005). Een voorbeeld van een belangrijke *universal* op Schiermonnikoog is het Nationaal Park, wat een groot gedeelte van het eiland in beslag neemt. Regelingen betreffende het Nationaal Park en eilanders laten zien hoe mensen heden ten dage worstelen met de moderne samenleving. De ideeën van moderniteit kunnen zorgen voor wrijvingen tussen mensen, voor frictie. Echter kan er vanuit frictie weer overlegd en gecreëerd worden. Het onderliggende thema in deze scriptie is dan ook dit proces van sociaal drama, frictie en het nemen van beslissingen.

Tijdens het veldwerk heb ik vooral *'Being with'*, centraal gesteld. Zoals Ingold (2011) antropologie benadert, zo heb ik 'mee bewogen met' de eilanders en op die manier kunnen zien wat hen beweegt. De manier waarop ik mezelf op het eiland bewoog was onverhuld. Steeds heb ik verteld dat ik ter afronding van mijn studie antropologie op het eiland verbleef en daarvoor graag wil leren wat iedereen bezighoudt. Tijdens de eerste weken heb ik geleerd het op deze manier te omschrijven voor de Schiermonnikogers. Mijn sleutelinformant Jelle vertelde dat men het woord 'onderzoek' niet graag hoorde, het had een lading voor de eilanders omdat er na het doen van onderzoek vaker beslissingen op het eiland genomen zijn die niet bij iedereen in goede aarde vielen. *'Kom je eilanders onderzoeken dan?'*, hoorde ik in de eerste dagen. Het woord 'onderzoek' bleek een 'allergische reactie' op een enkeling te hebben. Daarom ben ik er heel bewust mee omgegaan zo helder mogelijk uit te leggen wat ik op het eiland deed, zonder het woord 'onderzoek' in de mond te nemen. Doordat ik aangaf graag van eilanders te willen leren over Schiermonnikoog en over wat de dagelijkse bezigheden waren heb ik openheid gecreëerd. De vertrouwensrelatie en openheid zijn belangrijk geweest in de veldwerkperiode. Zoals Dewalt en Dewalt (2011: 40) benadrukken kan door toewijding aan de groep en door openheid het beste rapport worden opgebouwd. Door het opbouwen van rapport met vele eilanders was men graag bereid te vertellen en mij mee te nemen in de dagelijkse bezigheden, activiteiten, interacties, rituelen en evenementen. Op deze manier was ik iedere dag bezig met participerende observatie, met eilanders samen zijn en het maken van veldnotities.

Het maken van veldnotities heb ik uitgevoerd door middel van *jot notes*, *expanded notes* en *methodological notes* (Dewalt and Dewalt 2011). Er waren momenten dat ik het minder geschikt vond om tijdens mijn aanwezigheid op een locatie notities te maken. Eilanders werden er soms ongemakkelijk van en dat hielp niet in het creëren van gesprekken. Zoals voorafgaand aan dit hoofdstuk te zien is, besloot ik op zulke momenten wel eens om de omgeving te schetsen. Een manier om in kaart te brengen hoe men in een ruimte zit, hoeveel mensen en daarmee ook openlijk laten zien wat er op papier kwam. Wanneer er dan iemand opstond, langsliep en keek in de richting van mijn notitieblok, volgden er enthousiaste reacties van herkenning of nieuwsgierige vragen. De schetsen waren vooral openingen voor een verder gesprek.

Informeel gesprekken vormen de kracht van het veldwerk en voor deze scriptie. Zoals Dewalt en Dewalt (2002) stellen kan er begrip ontstaan van het sociale leven door middel van informeel gesprekken. In het sociale leven op Schiermonnikoog heb ik door een open

houding, aanpassing en luisterend oor snel toegang kunnen verkrijgen. *Hanging around* was daarin van cruciale waarde. Op straat, in de supermarkt, in het café of bij iemand thuis, op de momenten dat er niets te verwachten viel, vonden soms de meest nuttige gesprekken plaats. Eilanders waren ook wel eens nieuwsgierig. De vragen: ‘Wat doe je nu eigenlijk zo’n hele dag?’, of, als ik op een vrijdagavond in het café zat: ‘werk je nú ook?’, kwamen vaker voorbij. Op deze momenten waren er ook openingen voor gesprekken omdat mensen op ideeën kwamen wie ik nog zou kunnen spreken of waar ik nog eens langs kon gaan.

Er zijn een tiental vergaderingen geweest waar ik bij aanwezig mocht zijn en ik heb ontzettend veel mensen leren kennen. Schiermonnikoog heeft volgens de gemeente momenteel ongeveer 955 inwoners. Vlak na het veldwerk heb ik een lijstje gemaakt van de mensen die ik heb leren kennen en ik kwam uit op 213 mensen, welke ik in ieder geval nog bij naam wist. De mensen die ik gesproken heb variëren in leeftijd, van jongere eilanders tot aan de oudste eilander van 101 jaar oud. Tot de kerngroep behoren 20 eilanders, met wie ik nog meer een band heb opgebouwd en waarin ik een zevental informanten had.

In deze scriptie worden de namen van eilanders genoemd, in veel gevallen alleen de voornamen. Het is een bewuste keuze de namen wel te noemen om het karakter van de scriptie en de beschrijvingen open en illustratief te houden. In het begin van de veldwerkperiode is er één persoon geweest die niet bij naam in het onderzoek wilde worden genoemd en deze persoon heb ik een andere naam gegeven. Het was voor eilanders duidelijk dat het veldwerk beschreven werd en bij eilanders waarvan ik niet zeker wist of het duidelijk was heb ik nogmaals toestemming gevraagd hun naam en uitspraken te gebruiken. Uiteindelijk is er een scriptie ontstaan waarin het karakter van eilanders op bepaalde punten duidelijk naar voren komt. Er is te zien hoe in processen van mondialisering en moderniteit zij ‘het hoofd boven water houden’ en altijd in beweging blijven.

Het vervolg van deze scriptie is verdeeld in vier inhoudelijke hoofdstukken en een concluderend hoofdstuk. In hoofdstuk 2 staat eilandidentiteit centraal. De vraag wordt gesteld of Schiermonnikoog als Fries Waddeneiland omschreven kan worden. Daarnaast komen eilandcultuur en de verhoudingen tussen eilanders en badgasten naar voren. Het hoofdstuk wordt afgesloten met de vraag wat een bewoner een eilander maakt en welke typen eilanders er zijn.

Hoofdstuk 3 draagt de titel ‘De historie leeft voort’ en laat een historische beschrijving zien van enkele thema’s die belangrijk zijn geweest voor Schiermonnikoog en wat nog steeds

belangrijk is voor de eilanders. De thema's visserij, natuur, taal en toerisme komen naar voren.

In Hoofdstuk 4 'Culturele exclave in een Nationaal Park' wordt er dieper op de theorie ingegaan. Vanuit organische en mechanische natuurbeleving komen de concepten universals en moderniteit naar voren. Toerisme en badgasten blijken een bindende factor te zijn voor eilanders en beleidsmakers.

Hoofdstuk 5 laat 'Fricties, feest en folklore' in de gemeenschap zien. Hierin komt de frictie rondom een toekomstige promenade op het eiland naar voren. Maar het laat ook een samenzijn van eilanders zien in het Pinksterfeest 'Kalle mooi', wat alleen op Schiermonnikoog wordt gevierd. Dit laatste inhoudelijke hoofdstuk is vooral etnografisch van aard.

Vervolgens is Hoofdstuk 6 het concluderende hoofdstuk waarin duidelijk wordt hoe frictie steeds van belang is voor eilanders en wordt de beleving van cultuur en natuur op Schiermonnikoog duidelijk.

2

² Luchtfoto Schiermonnikoog: <http://re-actor.net/travel/6341-schiermonnikoog-floating-island.html>, voor het laatst geraadpleegd op 03-11-2013.

2. Eilandidentiteit

2.1 Schiermonnikoog een Fries Waddeneiland?

Schiermonnikoog behoort tot Nederland en valt onder de Nederlandse regering vanuit Den Haag. Tevens is Schiermonnikoog onderdeel van de provincie Friesland. Winkler Prins (1868: 89) omschrijft:

“Al was het eiland in overouden tijd met Groningen verbonden en door de rivier de Lauwers van Friesland gescheiden, toch is de bevolking bepaald van Frieschen oorsprong. Vermoedelijk is zij hoofdzakelijk eerst derwaarts getrokken, toen de Claerkampsters [kloosterbroeders] het in bezit hadden genomen en aan de pachters het rustig gebruik van de grond waarborgden.”

Hier wordt duidelijk dat de bewoners van Schiermonnikoog oorspronkelijk van Friese afkomst zijn. Zoals Suurenbroek en Schrover (2005: 992) stellen is aan Nederland te zien dat culturele barrières zowel binnen als tussen naties bestaan. Nederland is een land met een Nederlandse natie én een Friese natie. Een land dat meer dan één natie bevat is niet een natie-staat maar een multinatie-staat. De kleinere culturele vorm is een ‘nationale minderheid’ (Kymlicka 1995: 11). De Friezen zijn een erkende nationale minderheid binnen de Nederlandse multinatie-staat. Friezen zijn Fries, maar ook Nederlands. Mensen kunnen zo meerdere identiteiten tegelijk hebben en profileren deze afhankelijk van context, met behulp van een beperkt symbolisch repertoire (Salemink in Sunier 2009: 138). De oorspronkelijke Friezen die op Schiermonnikoog aanwezig zijn, zijn dan ook niet per definitie Fries. Zoals de 75-jarige Koos vertelde:

“Ik ben van Friese afkomst. Maar ik ben op het eiland wel veranderd. Ik heb eilanders geleerd. Met Karel, die ook van Friese afkomst is, praat ik altijd in het eilanderdialect, niet in het Fries. In die zin ben ik anders dan de Friezen die op de vaste wal wonen. Ik heb hier op het eiland ook geleerd me aan te passen aan gasten, open en vriendelijk zijn horen daar bij. Ik ben meer eilander”.

Het blijkt een keuze te zijn in hoeverre Friezen op Schiermonnikoog zichzelf Fries voelen. Wat opvalt, is dat er Friese eilanders zijn, er ook wel eens Fries gesproken wordt, maar dat het Friese significant minder geuit wordt.

Een symbolische manier waarop de Friese identiteit gecommuniceerd kan worden is door middel van vlaggen. Tijdens het veldwerk was te zien dat Nederlandse en

Schiermonnikoger vlaggen veel vaker terug te zien zijn op het eiland, dan Groninger of Friese vlaggen. De Friese identiteit wordt dus in zekere zin *ondergecommuniceerd*. Zoals Eriksen (2010: 27) beschrijft betekent het *ondercommuniceren* dat spelers de identiteit proberen te bagatelliseren en het geen belangrijk aspect willen maken. Mijn informant Jelle laat dit duidelijk zien:

“Friezen zeggen wel dat Schiermonnikogers Friezen zijn. Veel eilanders willen echter liever niet met ‘Fries zijn’ in verband worden gebracht. Wanneer er vroeger bijvoorbeeld contact was met de vaste wal, dan was dat vaak met de noordkant van Friesland. Dan heb je plaatsen als Anjum, zo aan de noordrand. En tja...het is wat raar gezegd, maar dat zijn nu net de domme, lomperre boeren. Er zat bijvoorbeeld een jongen bij mij op school die een stuk uit de Bijbel moest voorlezen. De jongen kwam uit Anjum. Hij vertelde de meester dat hij het niet kon lezen, ‘wy ha allinich de Fryske bybel thús meester’. Ze hadden alleen een Friese Bijbel thuis. Hij liep ook altijd op klompen, echt een boerenjongen ‘fan de klaai’ die waarschijnlijk altijd daar is blijven wonen. Schiermonnikogers waren altijd wat welgestelder, veel wereldser en meer open.”

Zoals Jelle omschrijft zijn Schiermonnikogers wereldser ingesteld en houden ze zich minder bezig met de identificatie met Friesland. Er zijn op Schiermonnikoog behalve uit Friesland afkomstige mensen ook veel Groningers, of mensen afkomstig uit andere regio's of landen. Op Schiermonnikoog heeft cultuur zich dan ook niet alleen gevormd vanuit Friese identificatie. Bewoners hebben zich vooral geïdentificeerd met de plek waar zij zelf wonen en op die manier een eilandcultuur geconstrueerd.

2.2 Eilandcultuur

De eilandcultuur die op Schiermonnikoog is geconstrueerd is, zoals het woord zegt, door eilanders zelf gevormd. Zoals Eriksen (2010: 88) stelt is cultuur in zekere zin uitgevonden. Clifford Geertz (1973: 50) formuleerde ooit dat mensen zijn geboren met een tekort, een kloof. Een kloof tussen wat ons lichaam ons vertelt en wat we dienen te weten om te functioneren. Deze kloof wordt volgens Geertz ingevuld met cultuur, een corpus van informatie met daarin alle essentiële richtlijnen voor een bepaalde manier van leven. Cultuur reproduceren gebeurt door middel van een mechanisme waarbij van de ene op de andere generatie wordt doorgegeven. Het is in andere woorden verkregen, in plaats van aangeboren. Ook Kottak (2011: 27) beschrijft hoe cultuur wordt geleerd. Het leren van cultuur hangt af van de unieke ontwikkelde menselijke capaciteit om symbolen te gebruiken, tekens die geen

noodzakelijke of natuurlijke connectie hebben met de dingen waar ze voor staan. Mensen creëren, herinneren en gaan om met ideeën. Geertz (1973: 44) beschrijft culturen als reeksen van controlerende mechanismes. Het zijn plannen, recepten, regels en instructies. Computerprogrammeurs zouden het gedragsbesturingsprogramma's noemen. Deze programma's worden geabsorbeerd door mensen door middel van *enculturatie* in bijzondere tradities. Kottak (2011: 28) kan daarop aansluiten: de ouders van vandaag zijn de kinderen van gisteren. Mensen worden bemiddelaars in de *enculturatie* van hun kinderen, net als dat hun ouders dat voor hen waren. Cultuur wordt echter niet alleen overgedragen vanuit ouders, kinderen en generaties. De eilandercultuur kan wanneer iemand zich aanpast ook worden geleerd. Dit is te zien in een voorbeeld van twee mensen die ik tijdens het veldwerk sprak en van oorsprong geen eilanders zijn:

“Ik wil hier later wel gaan wonen. Door mijn vriend Jielke, die wel geboren eilander is, voel ik me ook wel een klein beetje eilander mee. Ik ken al veel mensen en ik werd ook meteen opgenomen hier. Ik kan de eilandertaal niet spreken maar ik ken wel het eilandervolkslied!” – Masha

“Nou ja het eilandervolkslied is wel een voorbeeld van cultuur. Natuurlijk ken ik de tekst. Het eerste en zesde couplet worden op begrafenissen ook altijd gespeeld en gezongen. Dat blijft erg mooi, een kippenvel moment. Ik ben hier niet geboren, maar het eilander zijn zit wel hier”, hij wijst naar zijn hart: “Ik ben hier al jaren en het is echt mijn plekje.” – Remko

Zo is te zien dat niet alleen eilandcultuur geleerd en overgebracht kan worden, maar daarbij ook het gevoel van behoren tot het eiland, de emotionele binding met het eiland en de eilanders. Eriksen (2007: 145) beschrijft dat mensen altijd emotionele bindingen met anderen zoeken. Sociale identiteit betekent dat mensen zich verbonden voelen met anderen: ik ben één van hen, ik voel mij bij hen thuis. Op Schiermonnikoog wordt soms letterlijk en figuurlijk de grond waarop men leeft gekoppeld aan gevoel. Schiermonnikoog wordt namelijk door eilanders ‘Lytje Pole’ genoemd, wat letterlijk iets als ‘klein bultje grond’ betekent, vaak gelinkt aan ‘ons bultje grond’. Het is volgens Eriksen (1993: 144) traditioneel dat de grenzen rondom een eiland gerelateerd worden aan geografie en ze worden bekeken als ‘natuurlijke grenzen’. Het ‘eiland zijn’ is echter een kwestie van perspectief, wat mensen zelf kunnen benadrukken of verwerpen. Bewust menselijk handelen draagt bij aan de definiëring in welke mate een maatschappij ‘eilandelijk’ is en in welke mate niet. Zo zijn inwoners op het eiland Texel bezig met ‘*place making*’: het articuleren en vieren van het bestaan van het eiland waar zij leven (Van Ginkel 2007: 38). Ook Tsing (2000: 352) stelt dat door culturele processen van

'place making' men in staat is de eigen regio te benadrukken. Eilanders op Schiermonnikoog laten duidelijk zien dat zij 'eilanders' zijn. De naam die ze voor zichzelf gebruiken alleen al, men spreekt nauwelijks van 'Schiermonnikogers', maar van 'eilanders'. Eilanders met een Schiermonnikoger eilandercultuur. Zo is op de televisie op Schiermonnikoog een zender die gehele dag 'Schiermonnikoog TV' laat zien, met 'eilandnieuws' en een steeds terugkerend logo met een vuurtoren en een eiland. Er vindt ieder jaar op Schiermonnikoog een 'eilandermodeshow' plaats waarin kleding van de lokale kledingwinkel 'Kleur aan Zee' wordt geshowd door 'eilanders'. De presentatrice roept: *"Het eiland is vol met pracht. We hebben allerlei mooie vrouwen en mannen!"*. Of vanuit het project SchiermonnikOOG op morgen, waarbij gewerkt wordt aan de promotie van het eiland, deelde de leider mede: *"Wat verder belangrijk is gebleken is dat 'wij, als eiland' hierbij betrokken zijn. Natuurlijk is er onze gemeente, maar wij kunnen zelf ook heel veel."*

De eilanders op voelen dat zij behoren tot het eiland en delen dit gevoel met elkaar door symbolen en lokale vieringen van eilandcultuur. Zo kan zoals Eriksen (1993: 133) stelt, het vormen van een eilandcultuur het beste bekeken worden als het naar voren brengen van aspecten van begrenzing- en identificatieprocessen. Wanneer er personen van buiten het eiland komen, wordt duidelijker wat de eilandidentificatie inhoudt.

2.3 Eilanders en (bad)gasten

Op een bankje in de duinen bij het Westerstrand zitten Martin en ik. Achter ons komt jutter Foppe aan gefietst. Martin wijst: "Dat is ook een echte eilander he, die gaat hier denk ook nooit weer weg". We zijn beiden even stil en kijken voor ons uit. Er loopt een man met rugzak en wandelschoenen richting het strand. Martin: "Die man is vast ook gister met de beut [boot] gekomen. 't Is een badgast".

Door de uitspraak "'t Is een badgast" is te zien hoe Martin als eilander zijnde de (bad)gasten (toeristen) en eilanders onderscheidt. In deze terminologie praten ook de andere inwoners op Schiermonnikoog. Meestal is iemand automatisch badgast als degene geen eilander is.

Zoals van Ginkel (2007) beschrijft worden op het eiland Texel 'eilanders' en 'overkanters' door Texelaars tegenover elkaar geplaatst. Op Schiermonnikoog zijn dat 'eilanders' en '(bad)gasten'. De overeenkomst is hier te zien in het 'zijn' van een 'eilander', de geografische identificatie die op beide eilanden terug te vinden is. Op Texel wordt 'de ander' omschreven als 'overkanter', mensen die van de overkant komen. Op

Schiermonnikoog komen de mensen ook van de overkant, maar beschrijven de eilanders deze mensen als gasten of badgasten. Zoals mijn informant Jelle zegt:

“We zijn hier opgegroeid met gásten. Natuurlijk denken we wel eens het onze over bepaalde gasten. Maar we hebben altijd geleerd hoe belangrijk ze voor het eiland zijn en men ook te behandelen als onze gásten. Daarom noemen we ze ook gasten en niet toeristen. Men is hier te gast en wij proberen te plezieren.”

Zoals Jelle omschrijft zijn de gasten al langere tijd belangrijk voor de eilanders en wordt er met een bepaalde gastvrijheid naar ‘de ander’ gekeken. Zoals de burgemeester van Schiermonnikoog zegt is het toerisme iets waar ze meer dan honderd jaar ervaring mee hebben: “*We laten ons dan ook niet graag wat vertellen door één of ander managementbureau, we weten zelf hoe we met onze gásten om kunnen gaan*”.

Uit cijfers van de gemeente blijkt dat ruim 60% van de beroepsbevolking direct of indirect afhankelijk is van het toerisme. Per jaar komen ongeveer 300.000 toeristen naar het eiland. Dat is veel in de wetenschap dat het eiland zelf ongeveer 955 inwoners heeft. Schiermonnikoog is al lange tijd ingesteld op toerisme en gasten, sinds dat vroeger de visserij niet winstgevend genoeg meer was. Men beseft als klein eiland zijnde dan ook erg goed hoe afhankelijk ze van deze gasten zijn. Zoals van Ginkel in zijn boek *Braving Troubled Waters* (2009) laat zien heeft op Texel de visserij en landbouw veel langer een grote rol gespeeld in het inkomen voor de eilanders. Daarbij is Texel als eiland veel groter dan Schiermonnikoog en heeft het meerdere dorpen. Zo lijkt Texel veel minder afhankelijk te zijn van toerisme, zoals men dat is op Schiermonnikoog. De Schiermonnikoogse eilanders zijn veel langer volledig op gasten ingesteld, dat kan het verschil in de termen ‘overkanters’ en ‘badgasten’ verklaren.

Het articuleren van ‘eilander zijn’ houdt op beide eilanden wel in dat er automatisch *insiders* worden ingesloten en *outsiders* worden uitgesloten (Van Ginkel 2007: 37). De ene persoon zal op Schiermonnikoog wel als eilander worden gezien, een ander weer niet. Wannéér je op Schiermonnikoog wel als eilander wordt gezien blijft misschien wel een vraag. Een aantal verschillende reacties op de vraag wanneer je een eilander bent zijn hier beschreven:

“Ik vind dat je Schiermonnikogger of eilander bent, wanneer je je zo voelt. En degene die daar anders over denken zijn chauvinisten. Dat vind ik. Kijk Jorn bijvoorbeeld, is een Greenslânder [Groninger]. Hij staat bij de gemeente ingeschreven. Hij heeft een kortingskaart van de boot en is dus Schiermonnikogger. Zoals jij net praatte over diversiteit in cultuur in Nederland zelf, zo zijn Schiermonnikoggers ook heel verscheiden

in cultuur en mensen. We hebben eilanders van meerdere generaties, maar ook Friezen en Groningers die hier wonen. Er wonen ook veel mensen van de vaste wal. We zijn allemaal eilanders. Als je bij de gemeente staat ingeschreven, je hebt een Warenborg pasje en je woont en werkt hier al tijden, ben je dan geen eilander? Er bestaat niet één definitie voor ‘eilander zijn’.” - Jelle

“Échte eilanders zijn diegenen die hier al generaties lang zijn. Zoals Tom Klontje, of Theun Talsma bijvoorbeeld. Degenen die hier zijn geboren, opgegroeid en nog steeds op het eiland leven. Dat vind ik echte eilanders. Zelf ben ik hier niet geboren, en ondanks dat ik hier twintig jaar woon, durf ik mezelf geen eilander te noemen hoor!” – Jildou

“Nou ik zeg altijd, er zijn drie typen eilanders; de eerste is iemand die hier geboren is en het hele leven op Schier blijft; de tweede is er één die hier opgroeit, dan naar de wal verhuist, om zo rond zijn dertigste á veertigste toch weer terug te komen; en dan heb je de derde categorie met diegenen die rond hun zestigste pas terugkomen en om het hardst schreeuwen ‘dat het eiland zo verandert!’” – Remko

Wat duidelijk wordt naar aanleiding van de uitspraken is dat men verschild van mening over wanneer je ‘eilander’ bent. Ook wordt duidelijk dat er verschillende types eilanders kunnen zijn, het is maar net hoe het bekeken wordt.

Als het getypeerd moet worden, dan vallen onder gasten in ieder geval de jaarlijkse zomergasten, de seizoen werkers (horeca), vaste gasten en bekende gasten. Zoals Jelle zegt: *“Er zijn mensen die hier een huisje hebben, maar eigenlijk wonen op de vaste wal. Of bekende Nederlanders als de heren Anker, die hier al jàren komen”*.

De verschillende types eilanders die worden beschreven door eilanders bestaan uit; échte eilanders (geboren en getogen), bekende eilanders, oud- eilanders (wonen nu aan de vaste wal) en nieuwe eilanders. Wat nieuwe eilanders betreft is het altijd even afwachten of ze zich op Schier thuis gaan voelen. Zoals in een gesprek met Jelle en Rintje naar voren kwam:

Rintje: “Zou je hier wel willen wonen?” Ik: “Nou ja, ik ben er net, maar het zou kunnen. Er zijn ook jongere mensen nodig zoals ik heb gehoord?” Jelle: “Ja ja, soms komen er wel weer nieuwe eilanders, maar er gaan ook jonge gezinnen weg, die hebben dan toch niet kunnen aarden.” Ik: “Hoe kan dat dan, wat is de voornaamste reden om weer weg te gaan?” Jelle: Ja... ik denk dat het ze op een gegeven moment benauwd. Kijk, er is hier een soort 4-jaar-grens waarna duidelijk wordt of mensen hier zullen blijven of niet. Misschien is het kleine gemeenschappelijke of sociale iets wat benauwend kan zijn.” Rintje: “Misschien is het de boot”. Jelle: “Ja dat ook. Het is de afhankelijkheid, de boot die maar om de drie uur gaat...[Even stil]...En ik denk dat het idee van dat kleine stukje land dat als enige bescherming de dijken heeft hen beangstigd. Ik: De dijk is hetgeen wat hen benauwt? Jelle: Ja. Het idee dat er alleen die dijk is die het geheel omsluit en je alleen de boot hebt. Toch een gevoel van isolatie. Daarbij het klein sociale. Als nieuwe eilanders het na 4 jaar allemaal gewend zijn en hier nog met plezier wonen, is er een kans dat ze blijven”.

Zoals Jelle beschrijft hoeft het niet voor iedere nieuwe eilander meteen goed te voelen op Schiermonnikoog. Zo zijn er ook voorbeelden van eilanders die uiteindelijk niet op het eiland kunnen aarden. Cruella, een vrouw die 8 jaar op Schiermonnikoog woont, maar al 40 jaar op Schiermonnikoog komt:

“Och, hier wonen, nou mijn man kan hier niet aarden hoor! Neee, hij kreeg een...”. Ze stopt even met praten en dan: “Een pfoehhh...”. Ze fronst haar wenkbrauwen, tuit haar rode lippen en kijkt me met rollende ogen van opzij aan: “Jaaa een heel benauwd gevoel! Die kan hier niet aarden hoor. Verschrikkelijk vindt hij het als hij hier zou moeten blijven. Wij vinden de eilanders ook lang niet zo open als toen we hier gewoon op vakantie kwamen. Het is anders als je hier echt woont.”

Cruella en haar man hebben ervaren dat wonen op het eiland anders is dan ze eerder hebben ervaren. Andere eilanders hebben weer een andere ervaring gehad. Ruud Overdijk bijvoorbeeld, hij werkt en woont al jaren op Schiermonnikoog: *“Ik woon nu in ieder geval 15 jaar op Schier. In mijn ervaring zijn de eilanders wel open. Als je je sociaal opstelt, dan willen de eilanders wel, dan zijn ze naar jou toe ook zo.”*

Zoals Ruud aangeeft is houding belangrijk voor eilanders. Ook Oebele, oorspronkelijk afkomstig van de vaste wal, geeft aan dat houding voor eilanders belangrijk is:

“Op het moment dat je houding open, betrokken en sociaal is, dan ben je al een heel eind. Je moet hier niet uit de hoogte doen. Weetje, het is een stukje houding. Je moet hier niet komen om iets te willen veranderen, als je hier bent, dan wil je bij eilanders zijn en heb je je aangepast”.

Openheid, sociaal zijn, betrokkenheid en de wil om aan te passen aan eilanders blijken belangrijk om verbinding te krijgen met eilanders. Dit zorgt ervoor dat de eilandcultuur opgepikt kan worden, men zich kan identificeren met het eiland en uiteindelijk misschien wel als eilander wordt gezien.

2.4 Performance en praktijken

Om eilander te worden genoemd op Schiermonnikoog is het in ieder geval nodig symbolen en praktijken te begrijpen. Door het ‘eiland zijn’ te vieren, door middel van symbolen en rituelen, wordt ‘*cultural stuff*’ geproduceerd (A.P. Cohen in Eriksen 2010: 67). Belangrijk aan de *cultural stuff* op Schiermonnikoog is openheid en betrokkenheid onder elkaar. Doordat het eiland één dorp heeft, worden de eilanders als één gemeenschap beschouwd. Zoals Monique (19 jaar en opgegroeid op Schiermonnikoog) beschrijft:

“Als je aan de eilandersamenleving van Schier denkt, dan denk je vooral aan ‘klein’. Maar dan bedoel ik klein in de zin dat je iedereen kent. Niet negatief! Iedereen gaat wel goed met elkaar om. Als ik aan iemand van school op de vaste wal Schier en de eilanders moest omschrijven dan zou ik het gewoon omschrijven als één grote sociale bende”.

Deze ‘grote sociale bende’ van een kleine gemeenschap uit zich op verschillende manieren. Wanneer er weinig toeristen op het eiland zijn wordt de fiets over het algemeen niet op slot gedaan. Iedereen weet wie de ander is en er is een bepaald vertrouwen onder elkaar. Zo zette ik mijn fiets uit automatisme op slot toen ik mee ging kijken bij het vrijlaten van zeehonden. Op dat moment riep eilander Bauke Henstra lachend: “*Ja goedzo hoor, zet je fiets maar op slot!*”. Andere eilandermannen er om heen lachten mee. Op dat moment bleek dat het voor de eilanders opviel dat ik mijn fiets op slot zette.

Wanneer tijdens het veldwerk afspraken werden gemaakt werd er vaak geroepen: *‘Ik zie je nog wel!’*. Zoals Bauke Henstra riep: “*Ach, een afspraak... We zien elkaar nog wel!*”. En Theun Talsma: “*Je komt gewoon maar eens langs bij de kooi!*”. Het persoonlijke contact is voor eilanders ‘gewoon’, maar als nieuwe eilander zijn het rituelen die je moet leren kennen. Zo is er één supermarkt. Toen ik mijn informant Jelle vertelde dat ik in Schut snel even brood had gekocht vond hij dat vermakelijk: “*Jij zegt in Schut? Há dat is wel komisch, wij zeggen eigenlijk altijd bij Schut. Het is immers van de familie Schut, dus doen we al jaren onze boodschappen bij Schut.*” Boodschappen doen wordt automatisch in verbinding gebracht met de familie Schut. Wat er in de supermarkt zelf hangt, is ook een voorbeeld van de kleinschalige ‘grote sociale bende’. Er hangt een memo bord met de verschillende categorieën: ‘Te huur’; ‘Te koop’; ‘Aangeboden’; en ‘Stuur eens een kaartje naar’. Deze laatste categorie laat een ritueel zien wat vaker te zien is op Schiermonnikoog. Wanneer er eilanders buiten het eiland moeten verblijven vanwege ziekte, ouderdom of vanwege werk als bijvoorbeeld schipper overzee, wordt de tip gegeven eens een kaartje te sturen. Ook op de lokale tv-zender worden namen en adressen gegeven om eens een kaartje te sturen.

Het kleine sociale brengt rituelen met zich mee. Zoals Salemink (in Sunier 2009: 145) beschrijft is ritualisering belangrijk voor identiteit. “*Ritualisering beklemtoont het proceskarakter van performance en praktijk*”. Door ritualisering wordt aandacht geschonken aan aspecten van belichaming. Door het hebben van *cultural stuff* en de performance daarvan, komt in rituelen naar voren wat eilanders willen uitdragen.

Zo is ook de term ‘gezelligheid’ vaker gebruikt door vele eilanders. Dit is terug te zien in het cafébezoek op het eiland en bij de biljartverenigingen, dartclubs, toneelgroep of koren. Het bij elkaar zitten is, met een stukje droge worst en eventueel een borrel voor veel eilanders wekelijkse pret. Een dergelijke indruk van een avond bij café ‘De Tjattel’:

Wéér krijg ik een drankje aangeboden, ik zeg dat het toch niet zomaar steeds kan en ikzelf ook wel wil betalen. Jorn komt aan de bar zitten: “toe nu maar, zo zijn we hier op Schiermonnikoog”. “Hè, neem dan nou eens geen cola, maar een dránkje” zegt Rintje. Ik: “Vooruit dan, doe maar een biertje alsjeblieft”. Rintje: “Goedzo meid, zo mag ik het horen, één biertje kan toch geen kwaad?”. Ik: “Oké Rintje. Goh, gebeurt het vaker dat jullie zo op een doordeweekse woensdag een avond aan de bar zitten?” “Och, meid zo vaak!” antwoord Rintje en gaat dan verder in gesprek met Henri. Jelle kijkt me aan en zegt: “We zijn gezelligheidsmensen. Ikzelf ook, zo kan het regelmatig gebeuren dat we een avond in het café hebben gehad en het bij iemand thuis nog even verder gaat. Laatst ook bij mij thuis bijvoorbeeld. Ik heb gewoon vrienden van jong tot oud en dat gaat dan ook allemaal gewoon mee. We gaan hier allemaal met elkaar om, zo drinken we dan nog gezellig wat en zet ik een kaasje op tafel, met de voeten op tafel, muziekje aan. En dan gaat het nog even verder, soms zelfs zo laat dat de mensen blijven slapen. ‘Stranden’, noemen we dat hier.

Jorn bestelt twee droge worsten met mosterd bij Jelle. Jelle voelt even aan de worsten die achter de bar hangen: “Nee deze zijn nog niet zo, ik weet het niet Jorn. Ze zijn nog wat te zacht... Ah! Dezen zijn wel goed”. Hij geeft twee worsten aan Jorn, maakt twee schaaltes mosterd en zet het voor Jorn neer. Jorn breekt de worsten, verdeelt deze aan de mensen over de hele bar en legt ze voor ons neer. Toe maar, eet maar hoor. Lekker stukje droge worst erbij!”

Ook Nadiah (22 jaar, opgegroeid in Assen, 1 jaar woonachtig op Schier) omschrijft dat het gezellig wat drinken voor veel eilanders belangrijk is. Wat haar vooral opvalt is dat de jongere generaties en oudere generaties daarbij erg goed met elkaar omgaan:

“Dat zie je zowel bij de Tjattel [hotel/café/restaurant] als bij de Tox [café/discotheek]. Daar zie je dat oud en jong gewoon door elkaar zit. Op de vaste wal hoef ik zo echt niet uit te gaan met mijn vader, maar hier op Schier is dat normaal. Je zit met je ouders aan de bar en iedereen vindt dat gezellig.”

In de cafés is het niet raar dat oud en jong door elkaar zit. Veel jongeren op Schier leren van jongs af aan respect te hebben voor elkaar en voor de ouderen. Het bevolkingsaantal op Schiermonnikoog is niet groot en onder de bevolking zijn veel ouderen. Zoals Harm vertelt:

“Het eiland bestaat voor 60% uit ouderen hè en diegenen die hier ook zijn geboren zitten er ook tussen. Ze hebben vaak veel voor het eiland betekend. Ze zijn erg zelfstandig, ze proberen zoveel mogelijk dingen zelf te blijven doen omdat ze hier graag willen blijven. De thuiszorg is hier erg belangrijk. Evenals respect voor de mensen die het eiland hebben opgebouwd.”

Er is nog veel terug te vinden van hoe de ouderen het eiland hebben helpen opbouwen. Een aantal praktijken is duidelijk terug te zien. Zo hebben de eilanders een dorpsblad “De Dorpsbode”, een huis-aan-huisblad met wat er op Schiermonnikoog gebeurt, waar over wordt gesproken en een activiteitenplanning. Er is één eilander, Jörn, die graag ook zijn kritische noot inbrengt door middel van een alternatieve dorpsbode, die hij op een blad uitdeelt aan een ieder. Verder is er een begrafenisvereniging met drie bodes. Hilbert de Vries is eerste bode en vertelde hoe de begrafenisvereniging op Schier als een soort verzekering werkt. Alle eilanders betalen een vast bedrag per jaar en daarvoor wordt uiteindelijk de begrafenis op Schier geregeld. Anders dan in veel andere Nederlandse plaatsen is het een gewoonte op het eiland dat iedereen een soort klein rouwkaartje krijgt en iedereen welkom is om naar de begrafenis en dienst te komen. Bij het gemeentehuis hangt de eilandervlag dan halfstok. Soms wordt ook het volkslied in de eilandertaal gezongen op de begrafenis.

Al vele jaren heeft Schiermonnikoog een dorpsomroeper. Mijn informant Jelle is de dorpsomroeper die regelmatig voor berichtgeving zorgt op zijn fiets, met bel in de ene hand en megafoon in de andere. Hij geeft soms mededelingen over festiviteiten, maar kan op ieder moment gevraagd worden als het gehele dorp wat moet weten. Het gebeurt bijna nooit dat hij een aanvraag weigert. Maar zoals hij lachend vertelde:

“Eén keer heb ik een aanvraag geweigerd. Dat was toen een buurvrouwje uit de straat bij mij kwam: haar poesje was kwijt. Ze vroeg me of ik wilde omroepen of men wilde uitkijken naar ‘een grijs poesje met een wit befje’...toen heb ik de opdracht toch maar geweigerd.”

Jelle doet zijn taak als dorpsomroeper naast zijn reguliere werk. Kenmerkend voor eilanders op Schiermonnikoog zijn de dubbelrollen die ze hebben in het dagelijks leven. Zo is eilander Theun Talsma boer, jutter, bij de zeehondenwacht, kooiker in de eendenkooi en runt hij met zijn familie een kampeerboerderij. Vaak zijn eilanders bij verenigingen en doet men vrijwilligerswerk. Zo ook bij de Koninklijke Nederlandse Reddingsmaatschappij (KNRM). Deze bestaat uit vierentwintig eilandervrijwilligers die dit nog doen naast hun reguliere werk. Eilanders hebben altijd te maken met de zee die hen omsluit en zijn daar dan ook op ingesteld, daarnaast is de gemeenschap op Schiermonnikoog klein en zijn de mensen betrokken bij elkaar.

Op straat zijn bij de huizen regelmatig een eilanderdeur en het eilanderbankje te zien. De eilanderdeur is een deur uit twee delen, die los van elkaar open kunnen. Het

eilanderbankje staat naast de voordeur. Beiden zijn elementen die vanuit een Schiermonnikooger traditie worden gebruikt. Zoals eilander Garda vertelde:

“Nu drinken we regelmatig een kopje koffie op het eilanderbankje. Jaaaa dat is het sociale hè. Vroeger konden mensen zo gezellig eens even met elkaar praten. Wat je wel eens hoort, een praatje over de heg, zo hebben we hier een praatje vanaf het bankje. Ik denk dat het vroeger misschien wel gebruikt werd om de aardappeltjes op te schillen.”

Uiteindelijk blijkt dat door de overdracht van gebruiken, gewoontes, symbolen en kennis van de gemeenschap er deel uitgemaakt kan worden van de eilandercultuur. Zo is het altijd op Schiermonnikoog gegaan. Regelmatig komen gebruiken van vroeger terug in de tradities, en praktijken van de eilanders. Bijvoorbeeld, 25 jaar geleden is het shantykoor opgericht en men wil heel graag, ook in het eilanderdialect, liederen naar voren brengen vanuit het oude zeemans- en vissersleven dat Schiermonnikoog gekend heeft. Historie is voor de eilanders van groot belang voor hun identiteitsvorming. Eriksen (2010: 89) beschrijft hoe identiteiten dubbelzinnig zijn. Een dubbelzinnigheid die in verbinding staat met een verhandelbare geschiedenis en verhandelbaar cultureel bestaan. Eilanders zijn hoe ze willen zijn, ze performen hun praktijken, zowel aangepast op de tijd als vanuit gebruiken van vroeger.

In het volgende hoofdstuk wordt nog meer duidelijk van de historie van Schiermonnikoog en wordt duidelijk hoe dit van belang is voor de eilander van nu. De monnik staat symbool voor een belangrijk deel van de historie.

3

³ Bron: Eigen foto van een aangeplakte folder. Het wapen van de gemeente Schiermonnikoog.

3. De historie leeft voort

Historie:

1. De studie van gebeurtenissen uit het verleden, met name in menselijke aangelegenheden
 - het verleden beschouwt als een geheel;
2. De hele reeks van gebeurtenissen in het verleden verbonden met een bepaalde persoon of een ding;
 - een bewogen verleden: de groep heeft nogal een geschiedenis;
 - een verleden gekenmerkt door een bepaald ding: zijn familie had een geschiedenis van krankzinnigheid;
3. Een continue, meestal chronologische, registratie van belangrijke of publieke evenementen of van een bepaalde trend of instelling;
 - een historisch toneelstuk: Shakespeare komedies, histories, en tragedies.⁴

Op Schiermonnikoog wordt regelmatig verwezen naar gebeurtenissen uit het verleden. De historie van Schiermonnikoog is van belang geweest voor het vormen van eilandcultuur. Het is een bewogen verleden geweest van eilandheren en eilanders, een trend die zich door de tijd heen steeds heeft voortgezet. Om duidelijk te maken hoeveel de geschiedenis van Schiermonnikoog betekent voor de identiteit van eilanders, volgt nu een historische vertelling.⁵

3.1 Eilandeigenaren

Zoals onderzoeker Foskea van der Ven (1993: XIII – XIV) omschrijft, kwam ze tijdens een periode dat ze op Schiermonnikoog verbleef een ansichtkaart tegen met de volgende, door boot, monnik en walviskaak geïllustreerde tekst:

‘In de Middeleeuwen behoorde Schiermonnikoog aan het Cisterciënzer klooster Klaarkamp, onder Rinsumageest in 1165 gesticht. Deze grijze of- Schiermonniken hadden er een uithof. In 1580 werd al het Friese kloosterbezit eigendom van de provincie. In de 17e eeuw werd Johan Stachouwer eigenaar van het eiland en in 1858 werd het eiland verkocht aan J.E. Banck. Daarna is zelfs een Duitse graaf eigenaar geweest. Na de Tweede Wereldoorlog werd Schiermonnikoog als vijandig vermogen eigendom van de staat.’

⁴ Vertaald vanuit *Oxford Dictionaries, the world's most trusted dictionaries*, 2013 Oxford University Press, <http://oxforddictionaries.com/definition/english/history>, voor het laatst geraadpleegd op 24-06-2013.

⁵ Voor het leesgemak in dit hoofdstuk zijn de bronnen in voetnoten geplaatst. In de literatuurlijst aan het einde van de scriptie zijn de gebruikte boeken terug te vinden.

Deze ansichtkaart zorgde ervoor dat Van der Ven een proefschrift schreef over de eigendommen van het eiland Schiermonnikoog in de loop der historie en hoe Schiermonnikoog een omstreden eiland was. Ook Louise Mellema beschrijft Schiermonnikoog als een plek die omstreden is geweest en als een eiland waar geografische geschillen geschiedenis maken.⁶

In 1456 werd volgens Winkler Prins Schiermonnikoog al beschouwd als het eigendom van klooster Claerkamp te Rinsumageest.⁷ De kloosterlingen behoorden tot de orde der Bernardijnen of Cisterciënzers. De kloosterbroeders van Claerkamp droegen een schier of grijs gewaad, en werden om die reden *schiere monniken* genoemd. De broeders waren volgens Winkler Prins bijzonder ingenomen met hun titel van *schiere monniken* en gaven deze niet alleen aan zichzelf, maar ook zo veel mogelijk aan al hun eigendommen.⁸ Wanneer dit in verband wordt gebracht met het feit dat het eiland Schiermonnikoog vanouds een bezetting is geweest van het eerder genoemde klooster, dan wordt de oorsprong van de naam duidelijk. De naam is door de kloosterlingen gegeven en betekent eenvoudig: het eiland (oog) der Schiere (grijze of Claerkampster) monniken. Het wapen van de gemeente Schiermonnikoog vertoont ook nu nog een monnik met de rozenkrans in de hand.⁹

Vermoedelijk is Claerkamp eigenaar gebleven van Schiermonnikoog tot aan het jaar 1580. Zoals Mellema, Koning en Abrahamse en Winkler Prins omschrijven was er in 1580 een grote verschuiving op kerkelijk gebied: de overgang van het Rooms Katholicisme naar de Protestantse Godsdienst. Op dat moment kwamen de kloostergoederen te behoren tot de Staten van Friesland.¹⁰ Echter, kreeg Friesland een achterstand in zijn betalingen en werd besloten het eiland te verkopen aan particulieren.

In 1639 waren Gabinous Botma en Hendrik van Marssum de eerste kopers, maar werd in dat zelfde jaar het eiland weer verkocht aan Pieter Bauckes Hauckema. De eigenaren wisten niet goed wat ze met het eiland moesten en daarom werd ook snel hierna, in 1640, het eiland wéér verkocht, maar ditmaal voor twee eeuwen. Het werd voor 18.151, - gulden verkocht aan Johan Stachouwer, die zich Heer van Schiermonnikoog mocht noemen. Hij vestigde zich in 1650 op het eiland in 'Huize Binnendijken'. Er zijn achtereenvolgens vijf

⁶ Mellema 1981: p.18.

⁷ Winkler Prins 1868: 19.

⁸ Winkler Prins 1868: 20.

⁹ Winkler Prins 1868: 21.

¹⁰ Mellema 1981: 46. + Koning en Abrahamse 1974: 32. + Winkler Prins 1868: 22-23.

heren Johan Stachouwer geweest. Het eiland bleef lange tijd bezit van de gehele familie.¹¹ Met de komst van de Stachouwers was de bevolking niet zo gelukkig. Onder bezit van de Stachouwers vielen de dorpelingen op het eiland onder hun rechtssysteem. Mellema beschrijft dat toen Catharina Maria Stachouwer in het bezit kwam van het eiland, er met adellijke hardnekkigheid met de scepter werd gezwaaid, tot zij in 1768 op 78-jarige leeftijd overleed. De eilandeeigenaren stelden willekeur en eigenbaat boven recht en billijkheid in het algemeen en boven het welzijn van de eilanders¹². De belangen van het land werden in die tijd op de schromelijkste wijze verwaarloosd. Het overstuiven van de duinen en de afbrokkeling van de kust bedreigden het eiland met een volslagen verwoesting.¹³

Het verwaarloosde eiland deed ook de laatste twee eilandeeigenaren en afstammelingen van de familie Stachouwer steeds minder. Ze besloten in het jaar 1859 om het eiland in zijn geheel te verkopen. In dat zelfde jaar werd het eiland voor 98.000, - gulden aangekocht door de Heer Mr. J.E. Banck. Deze, anders dan de Stachouwers, heeft niets bespaard om zijn nieuwe bezitting te verbeteren. Hij besteedde 83.000 gulden aan een dijk ter lengte van 5000 el (ongeveer 2,5 km) waardoor het dorp tegen de golven beveiligd werd.¹⁴ Ook Koning en Abrahamse beschrijven hoe Banck veel goeds voor het eiland betekend heeft.¹⁵ Hij bevorderde de landbouw aanzienlijk door grondverbetering en de bouw van nieuwe boerderijen. Verder bestreed hij de gevolgen van het overstuiven van de duinen door helmaanplant, waardoor meteen ook enige huisnijverheid mogelijk was. De helm was namelijk de grondstof voor vloermatten, die op het eiland werden vervaardigd. In 1892 verkocht de heer Banck het eiland aan de Duitse graaf Hartwig von Bernstorff-Wehningen. Deze graaf zette de koers van Mr. Banck voort en deed eveneens veel voor het eiland en zijn bewoners. Zo zorgden de graaf en zijn zoon voor de aanplant van de eerste dennenbossen op het eiland en hebben zij bijgedragen in de aanleg van de eerste veerdam.¹⁶

Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak veranderde het eilandherensysteem op Schiermonnikoog. De Duitse eilandeeigenaar kreeg steeds minder te maken met het eiland. Op Schiermonnikoog waren bijna 500 Duitse militairen aanwezig, die gedurende de oorlog op het eiland gelegerd waren in een groot aantal bunkers in de duinen, waarvan de kern lag in het 'Schleidorp'. Ook was er sinds 15 april 1945 een groep van 125 Nederlandse en Duitse SS'ers

¹¹ Koning en Abrahamse 1974: 32.

¹² Mellema 1981: 50.

¹³ Winkler Prins 1868: 30.

¹⁴ Winkler Prins 1868: 31.

¹⁵ Koning en Abrahamse 1974: 37.

¹⁶ Koning en Abrahamse 1974: p.39.

en SD'ers in de Kooiboerderij gehuisvest. De groep was gevlucht uit het inmiddels bevrijdde Groningen. Schiermonnikoog was het laatste stukje Nederland dat in de oorlog verlost werd van de Duitse bezetters. Pas eind mei verschenen de eerste Canadezen en op 11 juni 1945 werd de totale Duitse bezetting naar Zoutkamp afgevoerd. De restanten van de bunkers zijn nog altijd zichtbaar op het eiland.¹⁷ Na het moment van bevrijding werd Schiermonnikoog onteigend en kwam het in bezit van de Nederlandse staat.

3.2 Het dorp en de eilanders

Het enige dorp op Schiermonnikoog ligt aan de westkant van het eiland, hoewel de naam, 'Oosterburen' anders doet vermoeden.¹⁸ Deze nederzetting is ruim 200 jaar oud en opgezet volgens een tevoren bepaald plan. Vroeger was er op Schiermonnikoog nog een dorp, Westerburen, dat veel westelijker lag, maar dat in de 18^e eeuw ten prooi gevallen is aan de zee, toen het eiland aan de westkant sterk afsloeg. De kerstvloed van 1717 en de vloed van Nieuwjaar 1720 hadden een aanmerkelijk gedeelte van de westelijke duinen verzwolgen. Hierdoor werden vele huizen van de beveiligende dam beroofd en aan de wind en golven blootgesteld. Toen ook in 1757 de landsheer vreesde voor zijn burcht, haastte hij zich een ander verblijf meer oostwaarts te bouwen. Drie jaar later in 1760, tegelijk met de kerk, de pastorie en vele andere huizen, werd de oude burcht een buit der zee. De inwoners van het oude dorp moesten er voor zorgen zich te vestigen in het nieuwe dorp. Onder leiding van landsheer Stachouwer werd het nieuwe dorp toen op een zeer regelmatige manier aangelegd.¹⁹ Het oude dorp heette Westerburen, het nieuwe dorp werd dan Oosterburen, het lag oostelijk van Westerburen. De huizen werden in twee streken neergezet, met de voorkant op het zuiden gericht, waardoor 'De Voorstreek' en 'De Middenstreek' ontstonden. Een langere streek is wat later neergezet en heeft dan ook de naam 'De Langestreek' gekregen. Zo ontstond een nette, rechtlijnige aanleg van het dorp. De ruime bouw van het eiland is dus te danken aan de voormalige heersers van het eiland, die uitgingen van een planmatige opzet van het nieuwe dorp. Door de beplanting met heggen en bomen als windbrekers, kwam het dorp in het groen te liggen.²⁰

De Schiermonnikoger eilanders van vroeger zijn in 1868 beschreven door Winkler Prins. Volgens hem waren de bewoners van het eiland '*kloek van lichaam, rijzig van gestalte*,

¹⁷ Koning en Abrahamse 1974: p.40.

¹⁸ Koning en Abrahamse 1974: p.21.

¹⁹ Winkler Prins 1868: p.10.

²⁰ Koning en Abrahamse 1974: p.77.

blond van haar en blank van huid'. Ook waren zij *'jegens vreemde vreemdelingen gastvrij, en bijzonder aan hun geboortegrond gehecht'*.²¹

Qua arbeidsverleden was het vooral de Scholvisserij wat de eilanders een grote mate van welvaart schonk. Omstreeks het jaar 1736 behoorden 110 vaartuigen tot Schiermonnikoog, de meeste ervan waren visserssnikken. De gedroogde Schiermonnikogerschol was ook aan de vaste wal beroemd. De zee krioelde destijds van de vis, maar de zee zelf begon zich steeds meer van het strand te verwijderen zodat de visserij weinig voordeel opleverde.²² Echter, door het vissersbedrijf hadden de eilanders gevoel gekregen voor zeevaart en zo gingen velen over tot de koopvaardij. Wegens hun ijver en trouw werden de Schiermonnikogers voorgetrokken en voortgeholpen door de Amsterdamse reders. Sommige eilanders verdienden zo veel dat ze eigenaars werden van schepen. Hierdoor woonden ruim zestig koopvaardijkapiteins op Schiermonnikoog, waaronder meerdere gezagvoerders van Oost-Indiëvaarders.

Door de vele ervaring van de eilanders ontstond het idee om een zeevaartschool op te richten. Zo werd sedert 1830 op het eiland zeevaartkundig onderwijs gegeven.²³ De zeevaartschool heeft Schiermonnikoog veel gebracht, er waren goed opgeleide scheepsmannen en het bracht ook nieuwe aanwas van mensen. In 1934 werd de Zeevaartschool op Schiermonnikoog gesloten, als gevolg van bezuinigingen op de Rijksuitgaven.²⁴ Voorheen waren er op Schiermonnikoog ook walvisvaarders gevestigd. De walviskaken die nu nog aan de Willemshof staan herinneren daaraan.²⁵ Ze zijn een herinnering van kapitein Klaas Visser. Klaas was oud-gezagvoerder van de Willem Barentsz en heeft de walviskaken meegebracht na één van zijn reizen uit het Zuidpoolgebied.²⁶

Naast de visserij en zeevaart waren er wat winkels, enkele ambachten, hield men zich bezig met eenden lokken in de eendenkooi, en met het maken van matten door middel van helmgras.²⁷ In de tijd van landsheer Banck kwam de landbouw op gang. Daarnaast waren er nog andere vormen van bestaan zoals de jacht, de konijnenvangst, het strandjutten, het plunderen van schepen en de vogelvangst op het wad met zogenaamde stalnetten (staande netten).²⁸

²¹ Winkler Prins 1868: p.89.

²² Winkler Prins 1868: p.56.

²³ Mellema 1981: p.150.

²⁴ 't Heer en Feer, tijdschrift 1 van 2013, pagina 23.

²⁵ Winkler Prins 1868: p.57.

²⁶ Koning en Abrahamse 1974: p.92.

²⁷ Winkler Prins 1868: p.57.

²⁸ Koning en Abrahamse 1974: p.57.

Men ging op Schiermonnikoog naar de protestantse kerk. Op het moment dat op Schiermonnikoog de Nederlandse-Hervormde kerk ontstond kwamen er dominees naar het eiland. De Hervormde kerk telde van 1758 tot 1794 in ieder geval 270 leden. In 1896 waren de eerste gereformeerden op het eiland en ontstond ook een Gereformeerde kerk.²⁹

3.3 Eilandertaal

Winkler Prins merkte op dat het uit de taal blijkt dat de Schiermonnikogers Friezen van afkomst zijn. De taal komt in veel opzichten overeen met de Friese taal, maar onderscheidt zich tevens door afwijkingen, met woorden die in het Fries onbekend zijn.³⁰ Een Fries die op Schiermonnikoog kwam in 1935 omschreef: *“Wat een gulle bevolking! En wat kunnen ze daar hun eilander volkslied zingen. Ze spreken daar nog al wat anders dan aan de vaste wal. Pake = beite en wang = tjaik!”*³¹

De eersten die in de eilandertaal hebben geschreven waren Hendrik Botes Conter en Teen Jeppes Orré. Bij het eerste in eilander dialect geschreven vers, schreef Hendrik Botes Conter een kleine proloog, waarin de lezer bij voorbaat ‘om clementie wordt gevraagd’, bewust als hij zich was van de grote moeilijkheid van Schiermonnikoogs, dat bij uitstek een spreektaal is. Het is hem bij het schrijven vooral opgevallen dat hij te weinig klinkers tot zijn beschikking had. Zonder de tong kon hij het niet redden: *‘Want buug dit krume noch zö lang, het wet net jopt dan trog uus tang’*.³² Ofwel, door de schrijver geparafraseerd: *“Veeltijds brengt de tong terecht, wat de pen te scheef U zegt. Het zal niemand ooit gelukken. ’t Zijn klinkletters wat ons schort: ‘k schiet er nog wel zes tekort”*.

Tot omstreeks 1860 werd het eilanderdialect algemeen gesproken. Met de komst van de stoomschepen kwam er meer contact met ‘Holland’, waardoor het Schiermonnikoogs begon te verbasteren. Toen bovendien het toerisme als bestaansmiddel invloed begon te krijgen, pasten de gastheren zich aan: ze wilden (uit wanbegrip) niet voor ‘achterlijke mensen’ versleten worden. Met de komst van de badgasten kwamen er bovendien nieuwe bewoners, die werkzaam waren in hotels, pensions en middenstandszaken en het eilander dialect niet aanleerden.³³ In 1937 beheerste nog slechts de helft van de 600 inwoners het ‘eilanders’. In 1968 zou dit nog maar een dergelijke 100 inwoners bedragen. Deze 100 dialectsprekers waren hoofdzakelijk ouderen, wat volgens Koning en Abrahamse toen al liet blijken dat het

²⁹ Mellema 1981: p.150.

³⁰ Winkler Prins 1868: p.90.

³¹ ‘t Heer en Feer, tijdschrift 3 van 2012, blz 96, door Pieter Fokkes Visser.

³² Mellema 1981: p.208.

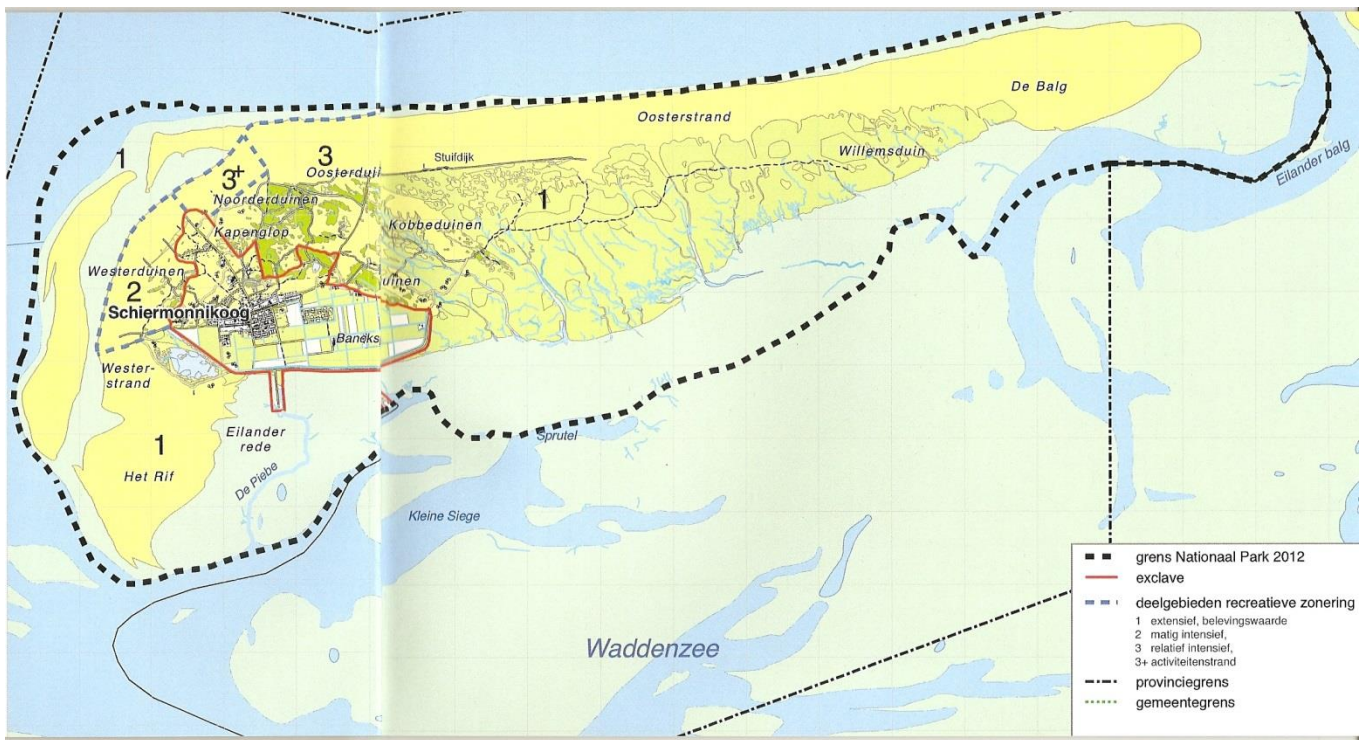
³³ Koning en Abrahamse 1974: p.96-97.

interessante, zangerige dialect op den duur gedoemd is te verdwijnen en dit ondanks het feit, dat van verschillende eilander dichters en rijmelaars werk is verschenen.³⁴

In de historie van Schiermonnikoog is te zien hoe de eilandeigenaren heersten over het eiland, hoe de eilanders daar mee moesten leven en het eiland en een eilandcultuur hebben opgebouwd. Een eilandcultuur die nog altijd verandert, zoals de vraag rond het bestaan van het eilanderdialect laat zien. Visserij, natuur, toerisme en taal zijn de terugkerende thema's in het verleden van Schiermonnikoog. Ook in het heden, zijn natuur en toerisme terugkerende thema's. De 'Taal', laat zien hoe er een overgang is gekomen naar een moderne samenleving, waarin vooral de Nederlandse, nationale kant steeds meer een rol heeft gekregen in het eilanderleven.

Vroeger waren er eilanders die met eilandheren om moesten gaan en nu moeten de eilanders dealen met de beslissingen vanuit de Nederlandse staat. Een gemeenschappelijke taal van eilanders, die ook vanuit de Nederlandse staat wordt gesproken is belangrijk voor compromissen. Ondanks dat Schiermonnikoog ook in handen was van de Duitse graaf Von Bernstorff, is het eiland altijd een Nederlands eiland geweest. De rol van de Nederlandse staat is alleen niet altijd zo groot geweest als deze nu is. Degenen die wat te zeggen hebben over het eiland, zijn in de huidige tijd de regering in Den Haag en Natuurmonumenten, welke het grootste deel van het eiland in beheer heeft. Het volgende hoofdstuk laat de verbindingen en fricties zien die daarbij naar voren komen tussen het nationale systeem en de eilanders.

³⁴ Koning en Abrahamse 1974: p.97.

- ■ ■ ■ grens Nationaal Park 2012
- — — — exclave
- ■ ■ ■ | deelgebieden recreatieve zonering
 - 1 extensief, belevingswaarde
 - 2 matig intensief,
 - 3 relatief intensief,
 - 3+ activiteitenstrand
- - - - - provinciegrens
- · · · · gemeentegrens

³⁵ Kaartje vanuit het BIP Plan+. De begrenzing van het Nationaal Park en de zogenoemde Exclave zijn aangegeven.

4. Culturele exclave in een Nationaal Park

4.1 Eilanders en natuur

Natuur is belangrijk voor Schiermonnikoog. Wanneer natuurbeleving op het eiland onder de loep wordt genomen, worden de in het verleden gemaakte keuzes en verbindingen zichtbaar. Vanuit de historische vertelling in hoofdstuk 3 is te zien dat na het wegvallen van de visserij, door de verandering in de natuur, men zich op zeevaart en daarna op toerisme ging richten. Zo is op Schiermonnikoog te zien dat het afhankelijk is van wetten van de natuur, maar dat mensen daar altijd op in hebben gespeeld. Zoals Eriksen (1993: 144) stelt, veranderen culturen of maatschappijen niet afhankelijk van wetten van de natuur; de veranderingen zijn ten minste gemedieerd en geïnterpreteerd door de tussenkomst van bewustheid, reflexiviteit en planning. Eilanders op Schiermonnikoog zijn zich er van bewust dat de natuur op het eiland een belangrijke rol speelt en zijn gewend daar op in te spelen. Als het bijvoorbeeld rondom het eiland te laag water is vaart de boot niet. Men moet dan de veel duurdere watertaxi nemen, of wachten totdat de natuur het weer vloed laat worden.

Eilanders die dagelijks te maken hebben met de natuur houden rekening met getijden en met de zee. Zo liet politieagent Koene tijdens een rondleiding op het politiebureau het getijdenschema zien op het prikbord, legde hij uit hoe springtij het grootste verval veroorzaakt en hoe het dan extra opletten is op het strand. Zoals hij zegt: *“Je moet altijd rekening houden met het tij. Het getijdenschema hebben we ook in de politieauto. Een eilander weet, de zee daar moet je niet mee spotten, ze wint altijd. De zee kun je nooit aan.”*

Eilanders krijgen mee altijd rekening te houden met de natuur. Niet alleen in hoe onvoorspelbaar de natuur kan zijn, maar ook in de omgang met natuur. Zoals mijn informant Jelle vertelt: *“Eilanders zijn opgegroeid met respect voor de natuur. Zelfs rond het jagen op beesten. Mijn grootvader zei altijd: ‘Doodschieten kunnen we allemaal, maar maak er maar weer eens eentje!’*”. Jelle heeft geleerd dat het prima is de natuur te gebruiken, maar dat het niet onuitputtelijk is. Daar houden de meeste eilanders rekening mee.

4.2 Universals

Een andere manier waarop eilanders rekening houden met de natuur is in de omgang met Natuurmonumenten, die een groot gedeelte van het eiland beheren. Zoals op het kaartje voorafgaand van dit hoofdstuk te zien is, bestaat het eiland voor het grootste deel uit

Nationaal Park. De polder en het dorp behoren niet tot het Nationaal Park, dit wordt wel de Exclave genoemd. Met de Exclave wordt bedoeld dat het gebied afgescheiden ligt van het Nationaal Park.

Boswachter Jan vertelt: *“Natuurmonumenten is een vereniging die het eiland in beheer heeft. Behalve het dorp, behoorde het eiland altijd tot Rijksdomeinen. Na Rijksdomeinen kwam Staatsbosbeheer en was er langzaam de overgang naar Natuurmonumenten.”* Om het nog eens te benadrukken: het eiland behoorde tot Rijksdomeinen, ofwel tot *het rijk*. Daarna behoorde het tot Staatsbosbeheer, ofwel tot *de staat*. In de historische beschrijving in hoofdstuk 3 was te lezen dat Schiermonnikoog eerder meerdere eiland eigenaren heeft gekend en na de oorlog weer in handen was van de Nederlandse staat. De macht van de staat is dus steeds zichtbaar op Schiermonnikoog. De staat die na het tijdperk met de eilandheren heeft gezorgd voor orde door het eiland in te richten als Nationaal Park en het laat beheren door Natuurmonumenten.

Deze manier van natuurbeheer is een voorbeeld van modernisering. In Nederland en dus ook op Schiermonnikoog heeft iedereen te maken met het moderne tijdperk. Zoals het WRR (2007) laat zien dateert de Nederlandse moderne samenleving van de laatste twee eeuwen. Deze moderne samenleving ontstond toen Nederland in de negentiende eeuw een overgang doormaakte van een agrarische naar een industriële samenleving. Industrialisatie vraagt om mobiliteit van arbeid en daardoor om mensen die elkaar kunnen verstaan en zich in cultureel opzicht met elkaar verbonden voelen (Gellner 2006). Zo was er in de negentiende eeuw een groeiende nationale integratie in Nederland (Van Ginkel and Sunier 2006: 109). Er kwam een grote ontwikkeling in transport en communicatie, massaproductie, toenemende handel, toerisme en een groeiende invloed van de centrale regering (Van Ginkel 1995: 269). Door deze gebeurtenissen hebben we nu modern ingedeelde landschappen. Landschappen waarin planners hard hebben gewerkt om variatie te vervangen voor regelmaat, hygiëne, eigendom, doeltreffendheid en winst (Tsing 2005: 160). De macht van de staat is hier overheersend in. Vanuit deze macht is er een ordenend principe, men heeft gepland hoe er met natuur omgegaan dient te worden.

Samen met zakenmannen die toerisme promootten, hebben natuurwaardeerders het idee van nationale parken uitgevonden. Een idee dat charismatisch genoeg bleek om zich te verspreiden over de hele wereld (Tsing 2005: 95). Een Nationaal Park is dan ook een *universal*. Het Nationale Park op Schiermonnikoog, waar mensen lokaal mee te maken hebben, is in bezit van de Nederlandse natie-staat. De natuur die mondiaal als belangrijk

onderwerp wordt gezien, kan gemeenschappelijk worden ingezet voor de formatie van internationale standaarden. Op die manier kan het bestuursstelsels vergemakkelijken, technische standaardisatie als een internationale noodzakelijkheid makend (Tsing 2005: 112).

Tsing (2005:6) geeft aan dat *universals* als ‘*sticky engagements*’ bekeken kunnen worden. Verbintenissen die door mensen zijn gemaakt en waar van alles achter schuilt. Er zitten connecties achter op verschillende schalen, zowel lokaal, nationaal als mondiaal. Het is een idee ontstaan vanuit het modernisme. Natuur vormt de basis van een universele waarheid. Wanneer een instantie als Natuurmonumenten bestudeerd wordt, opent dit een venster naar het universele. Het lokale is omhuld in het mondiale en universele (Tsing 2005: 97). Recente milieuwetenschap is vol is met documentatie over conflicten tussen bewoners en parken (Tsing 2005: 100). Volgens Tsing doemen er grote uitdagingen op. Op Schiermonnikoog is er iets op gevonden om overleg te houden tussen Natuurmonumenten en eilanders: Het Overlegorgaan Nationaal Park. Vanuit het overlegorgaan vinden er vergaderingen plaats met mensen van het terreinbeheer, waaronder de algemeen directeur Nationaal Park uit Leiden als voorzitter, de gedeputeerde van de provincie Friesland, het waterschap, Rijkswaterstaat provincie Friesland, Natuurmonumenten, Gemeente Schiermonnikoog, de burgemeester als vertegenwoordiger van de gemeente en 3 eilandvertegenwoordigers. Zoals eilander Hilbert zegt: *“Het Nationaal Park heeft altijd veel losgemaakt bij eilanders. In het begin was men er ook tegen, maar dat was erg vroeger. Maar nu, er schijnt niet één Nationaal Park te zijn waar de bewoners zo’n grote invloed hebben als hier op Schier”*.

De eilanders hebben inspraak in het overleg. Echter zijn de eilanders niet degenen die de beslissingen kunnen nemen. Omdat de eilanders niet alleen binnen de exclave leven, maar zich bewegen over het gehele eiland hebben ze steeds met Natuurmonumenten te maken. Natuurmonumenten beslist wat er buiten het dorp gebeurt. Ondanks dat het Overlegorgaan Nationaal Park er is, is er dan ook regelmatig frictie tussen Natuurmonumenten en eilanders.

4.3 Natuurmonumenten en eilanders

Frictie tussen Natuurmonumenten en eilanders is terug te vinden in bijvoorbeeld besluitvorming over de Stuifdijk. Vanaf het jaar 1959 is er aan de oostkant van het eiland met behulp van helmgras en stuifschermen een dijk ontwikkeld. Veel eilanders zien de stuifdijk als een herinnering aan het harde werken van eilanders om het eiland te beschermen. Koos en Karel, twee eilanders op leeftijd, hebben nog met eigen handen de dijk mee opgebouwd. Zoals

Karel vertelt is Natuurmonumenten nu van plan om een stuk uit de dijk te halen. Karel: “*Een Washover noemen ze het geloof ik. Dan willen ze het zeewater bij springtijd er door laten gaan zodat het achter de dijk wat overstroomt*”. De dicht begroeide stuifdijk zorgt er nu voor dat het achter de stuifdijk ook dichtgroeit met struiken en dat wil Natuurmonumenten voorkomen. Koos vertelde:

“Ik schrok toen Natuurmonumenten over het doorprikken van de stuifdijk begon! Dat laatste stukje dijk is historisch! Ik begrijp best dat we het eiland in haar waarde willen laten. En echt, Natuurmonumenten doet zijn best, de valleien vind ik prachtig, er is goed werk gedaan. Maar bedenk dan ook dat eilanders daar met man en macht ooit aan gewerkt hebben! Laat ons in ieder geval inspraak in dit verhaal hebben, het gaat niet alleen om natuur, we wonen hier toch ook!”

Inspraak hebben is voor eilanders van belang. Nog een voorbeeld waarbij frictie plaatsvindt tussen beslissingen van Natuurmonumenten en eilanders is ‘het berkentrekken’. Doordat veel konijnen op het eiland door myxomatose zijn gestorven in de afgelopen jaren groeien veel duinvalleien dicht met duindoorns en berken. Om verbossing van de duinen te beperken wordt een groep vrijwilligers gevraagd mee te helpen met het weghalen van de duindoorns en berken: ‘berkentrekken’. Eilanders reageren echter verschillend op het berkentrekken. Zoals Henri reageert wanneer ik vertel dat ik eens met de groep vrijwilligers mee ga:

“Ghehe, ga je berkentrekken? Oké, nou...ja dat kan wel eens leuk zijn.” Hij kijkt Marten aan, die naast hem staat. Ze lachen beiden eens en Henri praat door: “Weetje, berkentrekken was vroeger een werkstraf voor jongeren die zich hadden misdragen en met bureau Halt in aanraking waren gekomen.” Henri lacht even: “Ik ken er ook één die eens wat te vroeg in het jaar vuurwerk had afgestoken en toen van de politie moest berkentrekken. Ik vraag me af hoeveel *eilanders* zich als vrijwilliger daar voor lenen. Waarschijnlijk zijn het vooral badgasten die meegaan.”

Zoals Henri het omschrijft lijken er niet veel eilanders achter het berkentrekken te staan. Ook mijn informant Jelle heeft zijn bedenkingen over het berkentrekken:

“Ik ben dan een traditionele eilander en ik zeg dan “Bèrkentrekken”...Jelle kijkt over zijn bril heen, rolt met zijn ogen, en gaat verder: “Voor het in stand houden van het landschap valt wat te zeggen, maar jeetje, had het vroeger dan anders besloten. Alles werd hier steeds groener en ook daarom zaten er minder konijnen. Een konijn heeft ook duin nodig. Had het toen al anders gedaan! ...Maar goed, er is dus een groepje mensen, dat is hier een paar jaar op het eiland. Zij vinden het eiland op hun manier mooi en willen er wat aan doen. Tsja...mij zal je er niet zien.”

Eilanders lijken qua berkentrekken niet op één lijn te staan met Natuurmonumenten, zoals Jelle zegt had hij graag gezien dat er al eerder anders werd besloten. De frictie zit

dan ook niet in het berkentrekken zelf, maar in besluitvorming over het eiland. Er zit hier frictie tussen eilanders en besluiten die Natuurmonumenten voor het onderhouden van het Nationaal Park heeft genomen.

Er is een soort besluitvorming welke steeds op het eiland terugkeert. Vanuit het Overlegorgaan Nationaal Park wordt inspraak gegeven aan de eilanders op Schiermonnikoog. Wanneer er wordt gesproken over een groot windmolenpark wat verderop zal worden gebouwd spreken eilanders Jan-Willem en Hilbrand hun zorgen uit: *“Al die dingen die staan te gebeuren op het eiland. Het eiland word straks bekrompen!”* en: *“Je voelt je als burger niet oké. Er wordt van alles beslist in Den Haag. Er hangt een zware wolk boven ons”*.

De eilanders voelen zich nietig in het moderne stelsel. Zoals Beck en Grande (2010) beschrijven is dat precies waar mensen heden ten dage vaak mee worstelen; met de moderne samenleving. De ideeën van moderniteit zorgen nu voor wrijvingen tussen mensen en de staat, voor frictie.

Door frictie kunnen ook nieuwe regelingen ontstaan. Waar het berkentrekken een besluit was waar eilanders minder mee te maken hebben, is er een nieuwe regeling voor het onderhouden van de wildgroei van planten op het eiland: ‘de wilde grazers’. Er zullen wilde dieren op het eiland worden uitgezet zoals paarden, herten of soorten runderen die het eiland bijhouden. In de plannen wat betreft wilde grazers heeft natuurmonumenten samen met eilanderondernemers bijeenkomsten georganiseerd waarbij wordt gekeken wat goed is voor de natuur, maar ook wat eilanders vinden. Zoals eilander en ondernemer Marten omschrijft:

“Natuurmonumenten nodigde ons eilanderondernemers uit voor een uitstapje om bij het Nationaal Park van de Veluwe te kijken naar wilde grazers. Dat was best mooi eens te zien, ze hebben daar zo’n enorme koe, de Wisent. Dat zouden unieke beesten kunnen zijn voor Schiermonnikoog. Het kan ook mooi zijn voor de gasten zodat ze die beesten op het eiland kunnen aantreffen.”

Hoewel er nog verschillen in mening zijn worden er kleine stapjes gezet naar een beslissing. Uiteindelijk blijkt een bindende factor, zowel voor Natuurmonumenten als voor de eilanders het toerisme te zijn. Zoals wethouder Bert benadrukt: *“We moeten in ieder geval het hoofddoel van ons eiland in de gaten houden: werken, recreëren en het hebben van gasten.”* Dit is behalve voor de eilanders ook voor Natuurmonumenten en dus voor de inkomsten van het Nationaal Park het geval.

4.4 Toerisme, de bindende factor

Door te kijken naar besluitvorming betreffende de *universal* natuur, wordt duidelijk hoe eilanders en Natuurmonumenten steeds met elkaar te maken hebben. Veel lokale gemeenschappen in de wereld zijn zich volgens Eriksen (2010: 203) zich er steeds meer van bewust dat ze zich in een mondiaal systeem bevinden op een cultureel, politiek en economisch niveau.

Johnson (2010: 15) heeft onderzoek gedaan op het eiland Jersey. Hij omschrijft hoe de uitbreiding van de mondiale toeristenindustrie in de 21^e eeuw heeft bijgedragen aan de transformatie van eilandidentiteit. Door het ontmoeten van ‘anderen’ heeft Jersey de mogelijkheid te kapitaliseren in zijn geografische bestaan. Het eiland kan ‘zichzelf verkopen’ aan korte-termijn bezoekers. Dit is wat op Schiermonnikoog ook gebeurt. Ook Tsing (2000: 338) benadrukt dat ‘*Place making*’ zowel een culturele als economische activiteit kan zijn. Eilanders laten zowel cultureel als economisch zien een ‘eigen’ locatie te hebben, die voor anderen aantrekkelijk is.

Het toerisme is op Schiermonnikoog na 1945 met sprongen gestegen. Zoals Koning en Abrahamse (1974: 104) beschrijven is door de voortgaande verstedelijking, de groeiende vrije tijd, de bevolkingstoename, de snellere verplaatsing van de bevolking en de welvaartsstijging de ontwikkeling van recreatie steeds verder toegenomen. In 1969 leefde een groot deel van de bevolking op Schiermonnikoog al geheel of gedeeltelijk van de badgasten (Koning en Abrahamse 1974: 106). In de huidige tijd is dit alleen nog maar toegenomen. Er zijn regelmatig ‘dagjesmensen’ op het eiland te vinden. In zekere zin heeft er een commodificatie van Schiermonnikoog plaatsgevonden. Zo is er de productie van gebeurtenissen in een bepaalde ruimte, de ruimte ‘eiland’. Het kopen en verkopen van ‘ruimte’ als een *commodity* komt naar voren (Harvey 2010: 254). Het eiland, waarin mensen een bepaalde cultuur performen, wordt ‘verkocht’ als handelsproduct.

Volgens Winkler Prins (1868: 101) was er in 1839 voor het eerst sprake van om Schiermonnikoog in te richten als badplaats. De frisse zeelucht, de ongestoorde kalmte, wandelingen in de bosjes van Den Burg en in de bevallige duindalen, en vooral het versterkende zeewater zou “*nieuwe levenskracht schenken aan de afgetobde stedeling*”. In het boek Schiermonnikoog 2011, is een krantenartikel door Wiebe Pennewaard van 16 juni 2011 te vinden over ‘De Eilandganger’. Er wordt een opsomming gegeven wat voor gast er naar welk eiland gaat en waarom:

Texel:	Voor de snelle beslisser
Vlieland:	Die heel kleinschalige rust
Terschelling:	Jong, druk en dronken
Ameland:	De actieve genierter.
Schiermonnikoog:	De natuurliefhebber

Hoewel het gegeneraliseerd is, geeft het wel een indeling weer die mensen maken. In principe worden de eilanden hier gecategoriseerd tot een bepaalde markt. Het gaat om marktwaarde en de *universal* is hier dan ook de marktwaarde van het eiland. Zoals de heren Koning en Abrahamse (105) stellen: “*Het eiland propageert zichzelf al jaren als ‘een oase van rust’*”. Dat is waarin Schiermonnikoog zichzelf kan verkopen.

Échte producten die Schiermonnikoog als eiland verkopen zijn er niet echt. Op het eiland Texel worden bijvoorbeeld Texelse schapen als ‘echte’ Texelse ‘producten’ gezien, waardoor op het eiland overal schapenknuffels, Texelse schapenwol en handcrème van Texelse schapen wordt aangeprezen (Van Ginkel 2007: 41). Op Schiermonnikoog zijn vooral Waddenproducten als cranberryjam, kruidenbitter of kruiden te vinden. Schiermonnikoogs Vlooiënkruid is wel iets afkomstig van Schiermonnikoog zelf, maar lijkt niet erg bekend. In een gesprek met de eilanders Dennis en Henri merkt Dennis op:

“Ha! En dan worden er cranberryspullen verkocht... Henri, heb jij hier ooit een cranberrystruik gezien? We hebben hier eigenlijk niet echt Schiermonnikoogse producten. Tenminste niet één product waar Schiermonnikoog om bekend staat. Hetgeen wat hier verkoopt is de natuur en Schier zelf. Tsja, en daar zorgen we met ons allen voor”.

Hier blijkt dat de thema's natuur, commodificatie en toerisme een proces gevormd hebben waarin Natuurmonumenten en eilanders dezelfde belangen hebben. Toerisme is daarin de bindende factor en laat zien dat zowel Natuurmonumenten als eilanders ‘een centje mee kunnen pikken’. Het indelen en categoriseren van natuur is voor iedereen van toepassing. Uiteindelijk zorgt de natuurbeleving, in organische vorm, van onderaf, samen met mechanische en opgelegde staatsuniversals voor toerisme. Zowel voor natuurbeleving als voor de staat zijn badgasten welkom op Schiermonnikoog. Zowel om een centje bij te dragen voor eilanders, als voor de Nederlandse staats. Het organische en mechanische niveau laten samen zien hoe de verhoudingen sociaal liggen rond natuur.

Zoals Ingold (2011: 8) beschrijft staat het menselijk sociaal leven niet los van natuur, maar is het een essentieel deel van wat er gaande is in de organische wereld. Mensen gaan om met elkaar en met natuur. Zoals mijn informant Jelle beschreef zijn eilanders opgegroeid met het idee om op een respectvolle manier met de natuur om te gaan, maar ook om de natuur te gebruiken. In benadering van Tsing (2005) zou Schiermonnikoog dan ook bekeken kunnen worden als een plek waarbij een sociaal aspect aan het landschap toegekend wordt. Daarmee is de natuurlijke omgeving een sociaal-natuurlijk landschap met sociale netwerken die belangrijk zijn voor de inrichting van het natuurlijke landschap.

Het thema binnen dit hoofdstuk blijkt vooral de frictie tussen nationaal en lokaal te zijn. Door de moderniteit zijn we van een organisch naar een mechanisch stelsel gegaan. De frictie ontstaat wanneer dit met elkaar wringt. De wilde grazers zijn misschien een voorbeeld van ‘nieuwe natuur en cultuur’ die zal worden gevormd op Schiermonnikoog. Het is een project waar zowel Natuurmonumenten als eilanders het toerisme mee kunnen promoten. Daarbij kan het tot de Schiermonnikogere eilandcultuur gaan behoren wanneer Schiermonnikoog de enige plek is waar de natuur op deze manier in ere wordt gehouden en waar de eilanders bij de besluitvorming betrokken waren. Het blijft voor de eilanders belangrijk mee te beslissen in wat er op het eiland gebeurt, vooral in de moderne tijd wanneer er zoveel beslissingen lijken te worden gemaakt.

In het volgende hoofdstuk is beschreven hoe beslissingen soms voor fricties in de gemeenschap zelf kunnen zorgen. Aan de andere kant laat het ook zien hoe de eilandergemeenschap één kan zijn en het ‘eilander zijn’ met elkaar vieren.

36

³⁶ Eigen foto, genomen op 09-02-2013.

5. Fricties, feest en folklore

5.1 De Promenade

“Moet dat nu zo?” Dat vraagt eilander Jörn zich al jaren af. Hij is één van de tegenstanders van ‘De Promenade’, waar gemeente en eilanders nu meer dan tien jaar mee bezig zijn. De Promenade moet het nieuwe multifunctionele centrum worden aan de voet van de witte toren in het dorp. Straks zullen onder meer het dorps huis, de bibliotheek, VVV, de sterrenwacht en het bezoekerscentrum van het Nationaal Park er huisvesting vinden.

Zoals Jelle vertelt is Jörn, samen met nog veel andere inwoners niet blij met de ontwikkelingen rondom De Promenade:

“Jörn heeft de afgelopen tijd vaak over de plannen van De Promenade gediscussieerd met mensen. Hij legde ook aan badgasten uit hoe het dorpszicht minder zou worden. Hij vroeg of mensen hun stem wilden geven en dat is terug te zien op het bordje in zijn tuin. Hoewel hij soms wel wat te ver door kan gaan is hij een interessante kritische eilander die af en toe de vinger op de zere plek kan leggen.”

Zoals op de afbeelding voorafgaand aan dit hoofdstuk te zien is, heeft Jörn stemmen verzameld. Wat opvalt is dat er 20 stemmen vóór De Promenade zijn en 3022 tegen, terwijl Schiermonnikoog 955 inwoners heeft. Jörn is in ieder geval fanatiek bezig geweest met het aanspreken van mensen. Zoals Jelle zegt kan hij soms wat ver gaan, maar kan hij ook de vinger op de zere plek leggen. In een artikel van woensdag 23 maart 2011 (Wagenaar 2011) werd nog een mooi voorbeeld beschreven:

“Een teiltje, twee kannen met water en een modelbootje. Daarmee wilde gisteren Jörn van Boven, tegenstander van het nieuwe bezoekerscentrum De Promenade op Schiermonnikoog, het gebouw alvast dopen. Burgemeester Bert Swart mocht dat doen. Swart, ook niet gek, begreep dat Van Boven het bootje met lood had verzwaaard, zodat dit onmiddellijk zou omslaan. Tot vermaak van de raad hield de burgemeester daarom het bootje gedurende de ‘plechtigheid’ stevig vast.”

Met enige ironie staat eilander Jörn zo tegenover de burgemeester in een kwestie waar alle inwoners mee te maken hebben. Hoewel Schiermonnikoog nu een andere burgemeester heeft, zijn de plannen voor de aanleg van De Promenade nog steeds in werking. Er zijn ruim honderd zienswijzen ingediend tegen de plannen voor de aanleg van De Promenade. Er zijn eilanders die het project te grootschalig en te duur vinden. Er zijn inwoners die bang zijn voor

het dorpsgezicht doordat een verbindingsgang tussen het huidige bezoekerscentrum en de oude brandweerkazerne het zicht op de watertoren zou verminderen en het beschermd dorpsgezicht aan zal tasten. De gemeenteraad wuift echter de bezwaren weg en wil graag het plan verwezenlijken, ze zijn van mening dat eilanders op het verkeerde been zijn gezet door tegenstanders (Wagenaar 2011). In de laatste jaren is er een Noors architectenbureau ingehuurd, maar werd later besloten dat het toch weer anders moest. Dit is bij veel inwoners opnieuw verkeerd gevallen en zo gaat het gesteggel rondom De Promenade steeds door.

We kunnen hier spreken van ‘*Social Drama*’. *Social Drama* is een concept van Vincent Turner, beschreven door Clifford Geertz (1983). Sociale drama’s komen voort uit conflictsituaties, als bijvoorbeeld een dorp uiteen valt in verschillende partijen (Geertz 1983: 27). Het uiteenvallen van de gemeenschap in verschillende partijen is wat er ook is gebeurd in de plannen rondom De Promenade. Verschillende partijen willen betrokken worden bij de plannen die er staan te gebeuren, er wordt niet begrepen waarom besluiten worden genomen en mensen willen in alle verandering opkomen voor hun belangen. Een gesprek in de plaatselijke boekhandel laat de spanningen zien die ook bij een vergadering van de Cultuurhistorische Vereniging naar voren kwamen:

De man met het licht-kalende hoofd, de rode jas en de beige broek die ik eerder zag bij het Berkentrekken, komt binnen. De verkoopster: “Hallo René”. René: “Hallo...Och!” [Hij kijkt met opgetrokken wenkbrauwen in mijn richting] “Daag! Nou je hebt wat gemist gisteren! Jij bent de antropologe toch? Nou, als je wilt zien hoe eilanders elkaar afmaken dan had je er gisteren bij moeten zijn!” [René schudt zijn hoofd, in zijn gezicht verschijnt een frons en zijn lippen gaan naar beneden]. “Ach ach ach, het was wat. Ik vind het jammer hoor.” Ik: “Oh ging het niet helemaal goed?” René: “Het hele bestuur is opgestapt!” Ik: “Oh?” De verkoopster: “Nee toch!” [Ze kijkt met grote ogen naar René]. De andere verkoper is er weer bij komen staan: “Goh”. De verkoopster: “Maar hoe kan dat? Die promenade weer?”

René: “Ja, ach ik weet niet. Het bestuur heeft een fout gemaakt daarin. Dat is in ieder geval gezegd.” De verkoopster: “Die promenade heeft al zoveel verpest voor het eiland. En moet je eens zien wat het gekost heeft tot nu toe, miljoenen, niet normaal!” René: “Nou, De Promenade verpest niet per se het eiland, maar wel de eilandergemeenschap! Goh wat maakten ze elkaar van kant. Het ging overal tegenin. Ik ben na de pauze weggegaan. Er waren ook meerdere mensen die werkelijk van streek waren hoor”. De verkoopster: “Het is wat. Maar ik snap het nut van De Promenade ook niet.” De verkoper: “Nou, als je kijkt naar de andere Waddeneilanden hebben die allemaal wat wanneer het slecht weer is. Dat is hier niet. Als slecht-weer accommodatie levert het idee wel wat op. Op Ameland heb je dat ook, dan kan het hier ook. Het is alleen zonde van al het geld nu.” René: “Ja ik als iemand van de vaste wal, ik wil daar eigenlijk niets over zeggen, maar al dat geld... maar wat vind jij er buiten het geld dan van?” Hij kijkt naar de verkoper. De verkoper: “Nou, nu wil ik mijn mening eigenlijk niet etaleren.” Hij kijkt even naar René en dan naar de balie waar hij staat. René: “Nee, nee ik begrijp het.” De verkoper: “Maar goed, we zitten wel met de exploitatie.” René: “Ja die exploitatie hè, die exploitatie is een probleem. Nou, daar ging het ook over. En het was daarom ook niet gezellig hoor. De

lezing die gehouden zou worden over eendenkooien is ook afgezegd. Maar ik weet ook niet hoe het na de pauze nog verder is gegaan.” René legt de Volkskrant die hij in zijn handen heeft op de balie, geeft wat muntgeld aan de verkoopster en loopt naar de uitgang met de krant. Hij kijkt nog om: “Nou dame, dan weet je dat ook weer. Alhoewel, De Promenade, niemand die het nog begrijpt!” Hij haalt zijn schouders op: “Daag hè”.

Na tien jaar ‘Promenadediscussie’ lopen ook in een vergadering van de Cultuurhistorische Vereniging de gemoederen nog hoog op. Dit kan mede met andere oorzaken en spanningen binnen de vereniging te maken hebben gehad, maar De Promenade bleek een druppel die de emmer deed overlopen. Wat duidelijk is, is dat er veel onduidelijkheid en frustratie rondom de plannen van De Promenade is. Steeds weer wanneer er dieper op de kwestie ‘promenade’ wordt ingegaan wordt het onbegrip van de hele situatie zichtbaar. Zoals Ruud Overdijk zei: *“De Promenade? Probeer je dat te begrijpen? Haha, we begrijpen het zelf volgens mij niet meer.”*

Naast al het onbegrip zijn alle inwoners bij de plannen betrokken en heeft ieder zijn belangen en ideeën. De Cultuurhistorische Vereniging “’t Heer en Feer” wil bijvoorbeeld ook graag een plekje in De Promenade. Veel stukken uit de culturele historie van het eiland zijn bewaard gebleven en hebben een opslagplaats of tentoonstelling nodig volgens de leden. Leden zijn bezorgd of zij nog wel een plekje kunnen krijgen in de nieuwe plannen. Het doel van de vereniging is een plekje te krijgen voor een soort oudheidskamer, zoals in de vergaderzaal van Hotel Van der Werff nu ook allerlei artefacten worden tentoongesteld. ’t Heer en Feer werd tot nog toe niet in de promenadepannen genoemd. Tijdens een vergadering houdt het opnieuw de gemoederen bezig. Harrie: *“Die Promenade, dat is wat. Dat heeft heel wat teweeg gebracht hier.”* Een andere man roept: *“Hebben wij als vereniging eigenlijk überhaupt een keus? Stichting bestuur De Promenade bepaalt de wet, als we dat niet willen, dan moeten we blijkbaar maar afhaken en dan zit je met je boeltje sowieso op straat.* Jan Dijkstra roept: *“Ja, we lopen al drie jaar tegen een muur op!”*.

Zo blijven steeds de vragen en frustraties van inwoners en verenigingen terugkomen. Als het allemaal doorgaat wil ook iedereen er een plekje krijgen of er iets aan overhouden. Tijdens een vergadering probeerde de huidige burgemeester over de plannen te praten en kreeg meteen weerwoord:

“Gisteren hebben we vergaderd. Het groepje eilanders wat vóór de promenade gaat is ‘de sleutel’. De Promenade moet één centrum worden, van ons allemaal. Gisteravond hebben we er over gesproken bij Van der Werff tot half elf en het was een goed gesprek. Toen moest er echt een eind aan komen en werd er na afloop toch ook een biertje op

gedronken”. De kritische noot van Jörn kwam meteen: “Een einde? Als u de eilander een beetje kent weet u dat er nooit een eind aan de discussie komt.”

Misschien komt De Promenade er toch niet. Of misschien komt er inderdaad nooit een einde aan de discussie en is er nog steeds discussie als De Promenade er is. Het is ook een beetje mens-eigen en misschien wel, zoals Jörn stelt “Eilander-eigen” dát er altijd discussie is. Mijn informant Monique: *“Het is nooit goed. Altijd de eeuwigdurende discussies op het eiland als er iets besloten moet worden”*. Evenzo geeft mijn sleutelinformant Jelle aan dat het op Schier ‘klein’ en ‘gezamenlijk’ is. Volgens hem is het verschil met kleine dorpen aan de vaste wal dat de belangen anders liggen: *“Als je bij Peasens een groot café laat bouwen en er in Moddergat al één staat, dan geeft het niet zo. Als je hier een café bij laat bouwen, dan valt iedereen daar overheen.”*

De eigen belangen van eilanders komen naar voren als er gezamenlijk iets besloten moet worden. Zoals mijn huisbaas meneer Boersma vertelt: *“De mensen hier zijn erg op zichzelf gericht. Het klopt dat er een hoop gezelligheid is. Veel verenigingen en clubs. Er zijn veel groepjes, maar het vreemde is dat als het samenkomt, dan gaat het niet altijd goed.”* Met andere woorden: er is constant sprake van frictie binnen de gemeenschap. Er zijn steeds ontwikkelingen die zorgen voor wrijvingen en die wat bij eilanders los maken. In de woorden van Jelle: *“Er borrelt altijd wel wat”*.

5.2 Er borrelt altijd wel wat

Al lopende door de Middenstreek in het dorp zijn regelmatig pamfletten voor de ramen te zien. Meestal aan de voorkant van de huizen van de bewoners. Tijdens de veldwerkperiode waren dit pamfletten ‘tegen De Promenade’, later ook over een mestvergister wat de boeren graag op Schiermonnikoog zouden zien, maar waar niet iedereen zich in kan vinden. Zo is op te merken dat de eilanders het letterlijk en figuurlijk laten zien wanneer ze ergens niet blij mee zijn.

Na de veldwerkperiode werd duidelijk dat op Schiermonnikoog de huisartsen Dick Zaal en Pauline Kouwenhoven met elkaar in de clinch zouden liggen. Uiteindelijk heeft dokter Dick Zaal dokter Pauline Kouwenhoven ontslagen. Niet lang daarna kwamen eilanders in opstand en werden pamfletten met de opdruk ‘Dokter P. moet blijven’ verspreid. Met deze voorbeelden is te zien hoe er altijd wat blijft gebeuren op Schiermonnikoog en hoe eilanders er mee omgaan. Er is te zien dat er frictie ontstaat en hoe uit deze frictie soms felle

acties vanuit de mensen worden gehouden. Een tegenactie zoals pamfletten ophangen en verspreiden is een voorbeeld.

Een ander voorbeeld is de open markt in de zomer. In lokale krantjes stond kort bericht dat ‘de eilander strúunmarkt’ niet meer zou bestaan.³⁷ De gemeente draait de geldkraan dicht omdat er bezuinigd moet worden. Nu, enkele maanden later, hebben eilanderondernemers het heft in eigen handen genomen. Zoals eilanderondernemer Foppe zegt: “*Het schoot bij ons volledig in het verkeerde keelgat, toen al, en nu we beseften dat het echt niet meer door zou gaan hebben we besloten het zelf te doen*”. Door de eilanderondernemers is de strúunmarkt afgelopen zomer alsnog doorgegaan.

Zo is te zien dat er door frictie steeds iets nieuws in het cultuurproces van de eilanders ontstaat. Eilanders nemen het heft in eigen handen, werken dit uit en koppelen het aan een eilandergemeenschap om samen sterk te staan. Zoals Tsing (2005:4) al zei worden culturen continue mede-geproduceerd in de interacties die zij frictie noemt. Dit is wat er in de eilandergemeenschap gebeurt. Door de fricties met betrekking tot De Promenade, een mestvergister, de lokale huisartsen en de strúunmarkt wordt zichtbaar hoe eilanders zich willen profileren. Frictie is een herinnering aan het belang van interactie bij het definiëren van beweging, culturele vorming en *agency* (Tsing 2005: 6).

Er zijn constant fricties, fricties waarin culturele vorming naar voren komt. Er borrelt werkelijk altijd wat, maar als er niets borrelt zou er ook geen proces van identificatie, culturele reproductie of representatie zijn. Daarom zouden de eilanders zeggen ‘Laat maar borrelen’ of, zoals de burgemeester met eilanders deed na de vergadering over de Promenade: ‘Laten we borrelen’. Letterlijk en figuurlijk zijn veel eilanders ‘*er niet vies van*’ zoals Oebele zegt: “*Vaak houdt het in dat we na onze verplichtingen en na vergaderingen nog even eentje pakken. Misschien is het wel iets waar de eilander ook bekend om staat*”. Borrelen zorgt voor leven in de brouwerij; zowel in samen zijn, als in fricties.

In principe gaan de intrafricties in de gemeenschap de gehele tijd om de wisselwerking van cultuur en macht. Cultuur die vanuit de eilanders wordt gecreëerd, maar in samenwerking met macht die vaker vanuit de gemeente en instanties wordt opgelegd. Dit laatste is te danken aan de aanzienlijke homogenisering die het gevolg is geweest van de modernisering in Nederland. De macht gaat vanuit één centraal punt. Doordat er groeiende invloed is gekomen

³⁷ Dit stond o.a. in Dorpsbodes en de nieuwsbrief van de gemeente aangegeven.

van centrale regering en betrokkenheid van grotere groepen in de nationale politiek, lijkt het alsof lokale culturen langzaam weg zullen slijten in een nationale Nederlandse cultuur (Van Ginkel 1995: 269). Echter zijn culturele verschillen tussen Nederlanders niet verdwenen. Zoals aan het cultuurproces op Schiermonnikoog te zien is, vormen de eilanders op lokaal vlak cultuur. In frictie worden er steeds weer nieuwe beslissingen genomen, op lokale grond en in samenspraak met lokale inwoners.

In de huidige tijd van moderniteit en mondialisering komt de vraag op of er gesproken kan worden van mondiale culturele unificatie. Hoewel we volgens antropologen een tijdperk tegemoet gaan wat terecht mondiaal wordt genoemd, wordt dat tijdperk gekarakteriseerd door lokale culturele afwijkingen van unificatie. Zoals Tsing (2000: 330) aangeeft zijn de culturele afwijkingen die gevonden worden *onderdeel van* het mondiale fenomeen. Er komt kracht van lokaliteiten en deze kunnen de mondialisering beïnvloeden. Ook Eriksen (2007: 10) betoogt dat mondialisering niet de productie van mondiale homogeniteit is, maar het organiseren van heterogeniteit. De heterogeniteit die ontstaat doordat groepen en terreinen worden afgebakend. Om het vervreemde gevoel van mondialisering en modernisering tegen te gaan, proberen eilanders verschil te maken. Frictie herinnert mensen eraan dat heterogene en ongelijke ontmoetingen kunnen leiden tot nieuwe regelingen van cultuur en macht (Tsing 2005: 5). Of het handelen van de eilanders altijd effect heeft is een vraag, wel is er de *agency*, die voor eilanders ook de cultuurvorming mogelijk maakt.

Wanneer het over cultuurvorming gaat is de historie van vroeger belangrijk voor de eilandercultuur van nu. Meneer Koning heeft in zijn huis vele boeken en documentatie over de cultuur en historie van het eiland. Tijdens een vergadering van cultuurhistorische vereniging 't Heer en Feer stond hij ter verrassing op:

Met zijn pluizig-witharige hoofd draait hij zich langzaam om naar de mensen om hem heen. Zwaar leunend op zijn houten stok, voorovergebogen in zijn donkergroene, gebreide trui kijkt hij even om zich heen. Hij kucht een paar keer flink en begint met luide stem te praten: "Graag zou ik wat mededelen. Ik heb meer dan 2000 boeken over Schiermonnikoog. Die boeken gaan over het eiland, of zijn door eilanderauteurs geschreven. Nu liggen die boeken overal bij mij in huis en Annie vindt het ook wel welletjes. Het zijn boeken die bewaard moeten blijven zo dacht ik. Ik heb ook iemand gevraagd bij ons te komen, er is iemand bij geweest de boeken te examineren en zijn reactie was: 'dit is onvervangbaar'. Dat bevestigde voor mij dat er een verantwoorde plek voor nodig is en niet ergens achteraf. Er is wel 10 meter boekenkast voor nodig. Nu zou dat in de nieuwe bibliotheek kunnen, maar in verband met de nieuwe plannen ook rondom de Promenade, is het helemaal de vraag hoe en of dat kan. Dus..." Hij is even stil, zijn adamsappel beweegt in zijn keel en hij begint hard te hoesten. Het duurt even. Iedereen blijft stil afwachten en dan gaat hij weer verder: "Dus... ik heb eens een praatje gemaakt met meneer de burgemeester om te kijken of er wat mogelijk was, prima. Toen

was daar mijn vraag of hij de boeken op een goede plek zorgvuldig zou kunnen bewaren en op een plek waar iedereen erbij kan.” Hij is even stil en hoofdschuddend verschijnt er een scheve lach op zijn gezicht: “De Burgemeester zei: ‘Stop het maar in de kluis’.” Hij schudt zijn hoofd en er ontstaat geroezemoes bij de mensen. Hij kucht vijf keer en gaat weer verder: “Mijn nekharen, al dan niet ál mijn haren gingen op dat moment overeind staan! Nu heb ik de waarde van de boeken geprobeerd uit te leggen aan de burgemeester, maar nee, zoals ik net aan u allen meldde was het die ene reactie die ik kreeg. Erg jammer. Maar goed, hoe het nu ook verder gaat, men moet niet vergeten dat er meer opties zijn. Daarom heb ik dit bedacht: Ik schenk alle 2000 boeken aan ’t Heer en Feer, en hoop dat het daar beter op zijn plek is”. Luid applaus klinkt vanuit de zaal. Meneer Koning blijft staan, nog steeds leunend op zijn stok. Langzaam neemt het ontstane geroezemoes weer af en hij praat verder: “Het is me daarnaast gelukt. Ik heb nu álle boeken van Klaas van der Geest, honderd boeken. De man is heel belangrijk in de eilander-geschiedenis. Ook staan in de geschriften de eilandercultuur beschreven en het zou mooi zijn als dat nu eens werd tentoongesteld. Daarom, ’t Heer en Feer, hopelijk maken jullie er een goed plekje voor”. Langzaam draait meneer Koning zich weer om, steunend op zijn stok. Hij gaat weer zitten en kijkt voor zich uit.

Agency, dat blijkt uit het voorbeeld van meneer Koning. Maar ook onzekerheid wat betreft het behouden van cultureel materiaal. Doordat het cultureel-historische materiaal is verbonden met het eiland is meneer Koning bij de cultuur-historische vereniging en bij de eilanders aan het goede adres om de boeken een plek te kunnen geven. Eilanders hebben net als meneer Koning behoefte aan een eigen plek. Vooral door mondialisering is behoefte aan een plek voor eigen cultuur gegroeid. Sociale identiteiten geven dan het gevoel van verbinding en saamhorigheid en het groepslidmaatschap kan helpen onzekerheid te reduceren (WRR 2007: 50). Lokaal wordt loyaliteit benadrukt aan de leden van een groep of gemeenschap, een vorm van emotionele identificatie. In de zojuist beschreven situatie met meneer Koning is sprake van emotionele identificatie, het gaat hem aan het hart wat er met de boeken gebeurt, hij betreft de eilanders erbij en zo gaat het een bepaalde groep ‘aan het hart’. ‘Trots’ is een emotie die ook naar voren komt. Het gevoel van trots zijn op het eiland versterkt eilanders in het afbakenen en vieren van de cultuur. Zoals Van Ginkel (2009: 23) beschrijft is er lokaal sprake van verbeelding, benoeming en toe-eigening van een sociale identiteit vanuit een gevoel van temporele en geografische binding aan een bepaalde plaats. Dit ontstaat door middel van bewust beleefde, bewust uitgevoerde en bewust benadrukte sociale- en culturele praktijken, waarvan groepsleden van mening zijn dat ze uniek en kenmerkend zijn voor de lokale gemeenschap en waarmee ze zich willen onderscheiden van de omringende samenleving en cultuur. Deze culturele praktijken zijn terug te zien in de folklore van Schiermonnikoog.

5.3 Folklore

In zijn onderzoek op het eiland Jersey laat Johnson (2010: 13) zien dat representatie eilanders betekenis geeft waarbij ze een uniek gevoel van ‘*islandness*’ vieren. Het helpt een identiteit te construeren wat zorgt voor een gevoel van zelfbehoud. Deze wens waarop eilanders zich representeren is volgens Johnson belangrijk. In de context en in dit tijdperk van mondialisering waarin eilanden, culturen en naties hun identiteit ontdekken of herontdekken, wordt het beeld van het eiland verhandeld als deel van een proces van presentatie en representatie. Zo ontwikkelden boeren van het Zweedse eiland Gotland ooit een rijke cultuur van verhalen, muziek, volkskunst en verschillende tradities. In de huidige tijd wordt een gemeenschappelijke representatie van de trotse, afhankelijke boer neergezet. Typerend zou een volksvioliste zijn, die de traditionele ‘*Polska*’ melodie van het eiland naar voren brengt (Ronström 2008: 4). Op het Waddeneiland Texel wordt het Sunderklaasfeest gevierd, het staat met trots op de festiviteitenkalender. Het is een culturele wet waarin eilanders door middel van feest laten zien dat wat zij voelen ‘echt Texels’ is. Door de performances laten de Texelaars een gevoel van thuishoren zien in tijd en ruimte. Het feest is van belangrijke betekenis voor het articuleren van Texel als een speciale plaats en heel anders dan de rest van Nederland (Van Ginkel 2007: 38). Het doel om Nederland als homogene natie-staat te doen ontwikkelen resulteert soms in tegenovergestelde effecten, met verlangens voor een lokaal onderscheidende culturele identiteit (Van Ginkel 1995: 267). Zoals van Ginkel omschrijft zijn eilanders van het Waddeneiland Texel door moderniseringsprocessen vanuit de natie-staat de eigen regio bijvoorbeeld bij festiviteiten meer gaan articuleren. Dit is ook wat er op Schiermonnikoog plaatsvindt, bij bijvoorbeeld Kallemooi. Zoals Koning en Abrahamse (1974: 97) stelden is het zo dat de folklore van Schiermonnikoog misschien niet rijk is, maar dat het eiland in de volkskunde toch bekend is door twee kalenderfeesten: Klozum en Kallemooi. Klozum betekent ‘Klaas-oom’ en heeft in naam in wezen alleen iets te maken met de figuur van de bisschop van Myra. Klozum wordt in dezelfde tijd als Sinterklaas (begin december) gevierd, hoewel het niet hetzelfde als Sinterklaas is. Koning en Abrahamse (1974: 98) beschrijven dat in de middag van 3 en 4 december de kinderen gemaskerd of beschilderd en verkleed in bizarre gewaden langs de huizen gaan waarvan de deur openstaat. Ze roepen dan ‘Klozum’, waarop ze een versnapering krijgen. Op de avond van 5 december is het de beurt aan de volwassenen. Ook zij gaan gemaskerd verkleed langs de ‘open’ huizen, waarbij zij meestal een act opvoeren, die bij voorkeur in het actuele vlak ligt. Na elf uur ’s avonds verzamelen alle Klozums zich in een hotel, waar om middernacht het demasqué volgt.

‘Kallemooi’ is het Pinksterfeest op Schiermonnikoog. Op de zaterdag vóór Pinksterzondag wordt om middernacht een lange mast opgericht, waaraan een mand met een gestolen haan is bevestigd. In deze nacht hebben ‘jongelingen’ die door leden van de Pinkstercommissie zijn aangewezen, de haan in het geheim bij eilanders weggehaald. De haan gaat in een rieten mand met een brood wat doordrongen is met water, en zal van middernacht tot aan derde Pinksterdag in de mand aan de mast blijven. In de top van de mast is een groene tak gebonden, terwijl aan de uiteinden van de ra twee lege kruiken bengelen. Boven in de mast wappert de Nederlandse vlag met het woord ‘Kallemooi’. De verklaring voor het gebruik is, dat het hier een meiboom betreft, die door omstandigheden later dan normaal, werd en wordt opgericht. Vroeger kende onder meer ook Borkum “*Hanemei*”. Op het Kallemooifeest worden op de dinsdag na Pinksteren (derde Pinksterdag of Pinksterdrie) traditionele kinderspellen gehouden. Na afloop vindt er het Pinksterrijden plaats voor de kinderen. Op boerenwagens rijden ze zingende rond: “*Pinksterfeest gaat nòdòdòdòit verloren*”. Na dit feest laat men de mast zakken, de haan wordt in een stoet van eilanders teruggebracht naar zijn eigenaar en tenslotte wordt er vaak nog luidruchtig ‘Pinksterdrie’ gevierd.

Met het Kallemooifeest grijpen eilanders terug naar cultuur en creëren iets wat hen als gemeenschap bindt. Zoals mijn informant Monique zegt: “*Kallemooi is het feest waar alles weer bij elkaar komt*”. Met Kallemooi komt iedereen samen en ook oud-eilanders komen terug. Het is een collectieve viering en de gemeenschap lijkt tijdens deze dagen even één te zijn. De gebruiken en rituelen van Kallemooi zijn bekend of worden met elkaar gedeeld. Op zulke momenten wordt de kennis behorend tot de eigen samenleving uitgebeeld. Het laten zien van de eigen kennis is volgens van Ginkel (2007: 53) hetgeen wat het gevoel van behoren tot het eiland versterkt. Dat gebeurt vanuit een nostalgische behoefte aan geborgenheid, een authentieke identiteit, en aan warme herkenbare gemeenschap (Salemink in Sunier 2009: 160).

In de dagen van Kallemooi gaat het om gezelligheid en het vieren van een volgens eilanders uniek eilandfeest. Tijdens het feest zijn typische gebruiken te ontdekken. Zo wordt de Kallemooimast overeind gehouden door vier touwen, die precies op Noord, Oost, Zuid en West staan. Iedereen kent het lied “*Pinksterfeest gaat nooit verloren*” uit zijn hoofd en in hotel Van der Werff vindt een samenzang plaats met oud-eilandliederen. Tijdens een dergelijke samenzang komt troubadour Henriëtte Pieperriet naar voren en worden ook de eilanders eens op de hak genomen. Eilander Garda Meerdink had bijvoorbeeld het afgelopen jaar een hondenpoepactie in het dorp op touw gezet. Een aantal dagen werden de uitwerpselen door

vrijwilligers opgeruimd. In een lied van Henriëtte Pieperriet werd met een grapje gerefereerd aan de hondenpoepactie.

Tijdens de Pinksterdagen is er een officiële Pinkstercommissie, die maanden van tevoren al bezig zijn geweest met de gehele organisatie van het feest. De commissie is tijdens de Kallemooidagen herkenbaar aan de Zwarte hoge hoeden met een groen- witte Kallemooiband. Verder worden er voor Kallemooi jaarlijks T-shirts ontworpen, onder andere door mijn sleutelinformant Jelle. Ieder jaar worden de shirts gebaseerd op een actueel thema. Ditmaal was dat het Koningslied voor de nieuwe Nederlandse Koning Willem-Alexander. Het Koningslied is op de T-shirts omgezet in “Het ‘hone’ lied” (Het lied van de haan), door middel van een zelfbedachte tekst. In het lied van de haan worden Kallemooi en eilanders geïllustreerd:

“Een mast, vier touwen
Een vlag, twee kruiken
Met elkaar in de zon aan de ra
Trots als een haan, dit is ons geluid
‘N hoe klein we ook zijn, onze daden zijn groot

De ‘P’ van Pinkster, drie dagen in de lucht
Omhoog omhoog
De ‘P’ van Pinkster is de ‘P’ van paal
Heel het eiland danst zij aan zij
Onder de mast die niet zal bezwijken”.

Opvallend aan de gebruiken zijn het constante refereren aan ‘eiland’, het benadrukken van het ‘samen zijn’, ‘Trots’ en uitspraken als ‘*Pinksterfeest gaat nooit verloren*’ en ‘*Heel het eiland danst zij aan zij onder de mast die niet zal bezwijken*’. Op Kallemooi zijn eilanders bezig met de representatie die hen betekenis geeft en waarbij ze het unieke gevoel van ‘eiland zijn’ vieren. Het helpt de eilandidentiteit te construeren en zorgt voor een gevoel van zelfbehoud. Zelfbehoud en eilandidentiteit worden echter niet essentialistisch ingezet. Het belangrijkste gebruik tijdens Kallemooi is misschien wel het stelen van de haan. Voor het eerst in de historie van Kallemooi heeft dit keer ook een eilandemeisje geholpen bij het stelen van de haan. Zo vertelde mijn informant Jelle dat er beschreven staat hoe ‘jongelingen’ de haan dienen te stelen. Er is nooit gezegd dat het geen meisjes kunnen zijn die de haan stelen, het is alleen zo vanuit vroeger nooit gebeurd. De zestienjarige Jesse, die ditmaal vanuit de

commissie de eer kreeg de haan te stelen, besloot dat het net zo goed kon om een meisje mee te nemen en heeft dit ook daadwerkelijk gedaan.³⁸

Zoals Van Ginkel (2009: 6) beschrijft zoeken beschrijvers van tradities veelal naar “*een onveranderlijke volkscultuur, een verloren gewaand, onopgesmukt en geordend gemeenschapsleven en een statisch ‘volkskarakter’, waarvan zij een idyllisch beeld scheppen*”. Echter bestaat het niet dat volkscultuur onveranderd blijft, wat te zien is aan hoe Jesse ditmaal de haan heeft gestolen tijdens Kallemooi. Volgens traditie en oude gebruiken heeft hij zich aan de culturele regels gehouden, daarnaast heeft hij door samen met een meisje de haan te stelen verandering in het culturele proces van Kallemooi gebracht. Eilandfolklore, eilandcultuur en eilandtraditie kunnen dan ook als fluïde processen beschouwd worden. Zoals eilander Jan Harthoorn vertelde:

“Mijn moeder is nu 76 en dan hebben we het er wel eens over wat er in de afgelopen jaren is veranderd aan de eilanders. Aan de ene kant is dat dan zoveel, niet normaal. Een hele nieuwe wereld waarin we nu leven. Maar aan de andere kant zijn de eilanders er nog steeds. We kunnen ons nog steeds eilanders noemen, met tradities en gebruiken. Die kunnen aangepast worden of veranderen, maar het blijft altijd doorgaan. Wij zijn er, onze cultuur is er.”

Zoals de eilanders er zijn, zo is de cultuur er ook. Zoals aan de promenadediscussie en de in dit hoofdstuk beschreven fricties te zien is, is er een constant proces van onderhandeling. De impact van eilanders in deze moderne tijd is zoals het de ene keer vloed is, en de andere keer eb. Zoals eb en vloed op het eiland komen, zo komen en gaan delen van de eilandcultuur. Zoals het eb en vloed-proces altijd weer op het eiland te zien is, zo is eilandcultuur ook altijd weer op het eiland te zien. De ene keer ebt het weg, de andere keer komt het in golven terug op het eiland.

Hoewel er intrafricties in de gemeenschap zijn, profileren op andere momenten de eilanders zich één eilandergemeenschap en wordt dit met Kallemooi bijvoorbeeld gevierd. Door al het geborrel, is er leven in de brouwerij. Of zoals het volgende concluderende hoofdstuk zal laten zien, is het eiland altijd in beweging.

³⁸ De titelpagina van deze scriptie bevat een foto waarop Jesse de haan vasthoudt, het meisje (Lea) dat voor het eerst de haan mee heeft gestolen staat er naast.

6. Conclusie

Liggend op zijn knieën, in zijn zwarte broek rommelt Jelle met veel kabaal in een keukenkastje. “Ah, hebbes!”, klinkt het gesmoord vanuit het kastje. Zijn grijze, kalende hoofd komt met een frons achter het keukenkastje vandaan en hij komt kreunend overeind met een grote pan. Als hij staat schuift hij zijn bril wat dichtter naar zijn hoofd en er verschijnt een grijns op zijn gezicht: “Iepsen, we gaan hanensoep maken! Ieder jaar met Kallemooi, dan eten we niet kippensoep, maar hanensoep. Sterker nog, ik leef er op tijdens die dagen. En nu, jij dus ook!”. Er staan allerlei groentes op het aanrecht en met een luide ‘poefffrsh’ gooit Jelle de zojuist gekookte kip op een snijplank op het aanrecht. “Zo, dan moeten we nu even het vel en de botten uitpluizen”.

De kip is gloeiend heet, maar Jelle laat niet blijken dat hij er last van heeft. Terwijl we beiden de kip pluizen begint Jelle te zingen: “*La la la la laaaa la la la, falderalderiere, falderalderare*”. Ik: “Zing je nu ‘Alle eendjes zwemmen in het water’?”. Jelle lacht en begint gewichtig te praten: “Nee, nee, dit is dé melodie van ‘Pinksterfeest gaat nóóit verloren’! Dat zul jij de komende dagen nog wel gaan leren!” We glimlachen en we gaan beiden in stilte verder met het pluizen van de kip. Dan vraag ik: “Gáát het Pinksterfeest nooit verloren Jelle?”. Jelle kijkt naar zijn stukken kip, maar stopt even met het pluizen. Dan draait hij zijn hoofd naar mij. Hij kijkt met fronsende wenkbrauwen en zijn ogen boven zijn bril uit naar mij: “Kijk, zoals je weet zijn er nog maar een tiental mensen die de eilandertaal nog spreken, die gaat verloren. Of het Pinksterfeest echt nóóit verloren gaat durf ik niet met zekerheid te zeggen. Maarrrr... ik weet nog hoe jij bij meneer Koning zat. Hij vertelde je toch ook hoe cultuur wordt overgebracht door verhalen en melodieën, en dat dát niet te onderschatten is? Nou, kijk, van jongs af aan krijgt iedereen hier Kallemooi mee en al wat er bij hoort. Dat betekent dat ze de kinderspelen spelen, wat liederen mee kunnen zingen en de gebruiken kennen. Het is een feest dat voor iedereen wat heeft en ieder jaar komen er weer nieuwe grootse verhalen na Kallemooi. Het feest is een kans om in de snelle wereld van tegenwoordig eens samen te zijn, dan vieren we dat we er als eilanders mogen zijn. Prachtig om dan ons plekje te hebben, we voelen het dan allemaal, jong en oud, het is ons plekje, ons feest. Hoewel de aandacht om Kallemooi heen wel wat is veranderd, is nog steeds het dorp in rep en roer tijdens die dagen. Dan denk ik, er veranderen dingen, maar het hoeft niet te betekenen dat het verloren gaat. We kunnen ook met de tijd mee”. Jelle draait zijn hoofd weer naar beneden en pluist de kip weer verder. Met één hand schuift hij zijn bril even dichtter naar zijn hoofd, een stukje kip op het montuur achterlatend. Hij trekt even een fronsend gezicht en roept dan: “Ohw God! Ik moet mijn Pinksterhoed ook nog weer ergens onder het stof vandaan halen, waar ik die toch weer gelaten heb...”

Jelle beseft twee dingen: Hij weet dat er steeds verandering is en hij beseft dat het niet zeker is of het Pinksterfeest er altijd zal blijven. Net als het eilanderdialect nu ook bijna verdwenen is, is er geen zekerheid. Het veldwerk op Schiermonnikoog startte ik met de vraag hoe eilanders omgaan met processen van culturele reproductie en hoe dit wordt beïnvloed door regionale en nationale regelgeving. Culturele reproductie is een begrip wat van het begin af aan dubbelzinnig is gebleken. Tijdens de veldwerkperiode werd het besef steeds duidelijker hoe cultuur op zich altijd een proces is en culturele reproductie constant plaatsvindt. Met andere woorden, cultuur ís tegelijkertijd ook culturele (re)productie. Een proces waarin

onderhandelingen plaatsvinden. In de proloog sprak meneer Koning: ‘*Daar ligt de cultuur*’. Het is als een uitnodiging, een kans om het ‘op te pakken’. Het heeft met de onderhandeling vanuit eilanders te maken en het initiatief nemen in de veranderingen en de tijd waarin wordt geleefd.

De regionale regelgeving blijkt daarbij van veel minder grote invloed te zijn op Schiermonnikoog. Het eerste wat opviel tijdens de veldwerkperiode was dat de rol van de provincie waar Schiermonnikoog onder valt, veel minder naar voren is gekomen. De Friese identiteit wordt gebagatelliseerd. In termen van Eriksen (2010) wordt de identiteit *ondergecommuniceerd*. Eilanders hebben zich vooral geïdentificeerd met de plek waar zij zelf wonen en op die manier een eilandcultuur geconstrueerd. Zoals Tsing (2000) en Van Ginkel (2007) zouden omschrijven vindt er een constant proces van *place making* plaats.

Eilanders creëren een eigen plek in de huidige mondiale, moderne wereld, waar door staten *universals* worden ingezet als nieuwe ‘vanzelfsprekende’ vormen van regelgeving. Dit levert onmiddellijk fricties op tussen eilanders en regelgevers. Na het tijdperk met de eilandheren heeft de staat gezorgd voor orde door Schiermonnikoog in te richten als Nationaal Park en het laten beheren door Natuurmonumenten.

Het onderliggende thema in deze scriptie is het proces van sociaal drama, frictie en het nemen van beslissingen. In de onderhandelingen van eilanders en beheerders van het Nationaal Park komen fricties naar voren. Spanningen, waarbij eilanders soms botsen met beleidsmakers, maar waar ook tot compromissen wordt gekomen. Behalve met betrekking tot het Nationaal Park is er regelmatig frictie onder de eilanders zelf. Wanneer er gesproken werd over De Promenade in het dorp liepen de spanningen soms hoog op. Door sociale drama’s in de gaten te houden zoals De Promenade of de zorgen rondom een windmolenpark, is in deze scriptie licht geworpen op spontane sociale processen die zich voordeden en is de beleving van natuur en cultuur op Schiermonnikoog naar voren gekomen. Natuur blijkt een belangrijke *universal* te zijn. In benadering van Tsing (2005) kan Schiermonnikoog bekeken worden als een plek waarbij een sociaal aspect aan het landschap toegekend wordt. Daarmee is de natuurlijke omgeving een sociaal-natuurlijk landschap met sociale netwerken die belangrijk zijn voor de inrichting van het natuurlijke landschap.

De beleving van cultuur op Schiermonnikoog kan per moment verschillen. Cultuur is een proces, wat de ene keer van belang wordt bevonden, bijvoorbeeld bij een viering. Een andere keer is het meer op de achtergrond aanwezig. Tijdens het veldwerk heb ik vooral ‘*Being with*’, centraal gesteld, in navolging van Ingold (2011). Door het meebewegen met de

eilanders kun je ze leren kennen. De waarde van het meebewegen is nog groter wanneer duidelijk wordt dat de eilanders ook altijd in beweging zijn. Op die manier worden alle sociale processen zichtbaar en kan de samenleving in verschillende facetten worden gevolgd. Door de fricties en sociale drama's wordt duidelijk dat 'er altijd wel wat borrelt'. De waarde van etnografisch, antropologisch onderzoek wordt duidelijk wanneer je 'rond kunt hangen' in alle ontwikkelingen die eilanders doormaken en een aantal maanden lang een samenleving van dichtbij leert kennen. Uiteindelijk is in deze scriptie een levendige beschrijving weergegeven van hoe eilanders in processen van mondialisering en moderniteit 'het hoofd boven water houden' en altijd in beweging blijven.

Bibliografie

Beck, Ulrich and Grande, Edgar

- 2010 Toward a New Critical Theory with a Cosmopolitan Intent. *The British Journal of Sociology* 61 (3) pp. 409-443.

Dewalt, Kathleen M. and Dewalt, Billie R

- 2011 *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. Walnut Creek: Alta Mira Press.

Eriksen, Thomas Hylland

- 1993 In which sense do cultural islands exist? *Social Anthropology* 1 (1B): 133-147.
2007 *Globalization; The key concepts*. Oxford: Berg.
2010 *Ethnicity and nationalism; Anthropological Perspectives*. New York: Pluto Press.

Geertz, Clifford

- 1983 *Local knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*. New York: Basic Books.

Gellner, Ernest

- 2006 *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishing.

Ginkel van, Rob

- 1995 Texelian at Heart: The Articulation of Identity in a Dutch Island Society. *Ethos* 60 (3/4): 265-286.
2006 (with Tijn Sunier) 'At Your Service!' Reflections on the Rise of Neo-Nationalism in the Netherlands. In: M. Banks and A. Gingrich (eds.), *Neo-Nationalism In Europe and Beyond. Perspectives from Social Anthropology*. Oxford: Berghahn, pp. 107-124.
2007 Celebrating Localism: The Festive Articulation of Texel's Identity, in P.J. Margry and H. Roodenburg (red.), "Reframing Dutch Culture: Between Otherness and Authenticity". 2007. Burlington: Ashgate Publishing Company.
2009 De verbeelding van 'Hollands' vissersvolk; Visuele cultuur en het folkloristische cliché van Marken en Volendam. *Sociologie* 5 (1): 2-26.
2009 *Braving Troubled Waters: Sea Change in a Dutch Fishing Community*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Harvey, David

- 2010 *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell Publishing.

Ingold, Tim

- 2011 *Being Alive; Essays on movement, knowledge and description*. London and New York: Routledge.

- Johnson, Henry
 2010 Branding Jèrri; Art, Image, and Identity in Contexts that Celebrate Jersey's Norman Heritage, *Refereed papers from the Sixth International Small Island Cultures Conference Guernsey 6* (2010): 13-24.
- Kottak, Conrad Phillip
 2011 *Cultural Anthropology: Appreciating Cultural Diversity*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Koning, H en Abrahamse, J
 1974 *Schiermonnikoog; Van Westerstrand tot Willemsduin*. Haren: Knoop en Niemeijer.
- Kymlicka, Will
 1995 *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press. (Chapters 2 and 3: pp. 10-48).
- Mellema, Louise
 1981 *Schiermonnikoog: Lytje pole*. Haren: Knoop & Niemeijer.
- Ronström, Owe
 2008 A Different Land. Heritage Production in the Island of Gotland. *Shima: The International Journal of Research into Island Cultures* 2 (2) 1-18.
- Salemink, Oscar
 2009 Nederland H6-land?: Rituele definities van de natie, in *Thijl Sunier (red.), "Antropologie in een zee van verhalen"*. 2009. Amsterdam: Uitgeverij Aksant.
- Suurenbroek, Frank and Dr. Schrover, Marlou
 2005 A Separate Language, a Separate Identity? Organisations of Frisian Migrants in Amsterdam in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31 (5) 991-1005.
- 't Heer en Feer
 2012 *Tijdschrift van Cultuur-historische Vereniging "t Heer en Feer" Schiermonnikoog*. 14 (3): 69-104.
 2013 *Tijdschrift van Cultuur-historische Vereniging "t Heer en Feer" Schiermonnikoog*. 15 (1): 1-32.
- Tsing, Anna Lowenhaupt
 2000 The Global Situation. *Cultural Anthropology* 15 (3): 327-360.
 2005 *Friction; An Ethnography of Global Connection*. Princeton: Princeton University Press.
- Ven, Foskea Ankje Johanna van der
 1993 *Een omstreden eiland. De eigendom van het eiland Schiermonnikoog in geding*. Groningen: Eigen uitgave.

Wagenaar, W.

2011 *Schiermonnikoog 2011*. Bundeling van krantenartikelen uit: Dagblad van het Noorden, Leeuwarder Courant, Nieuwe Dockumer Courant, Friesch Dagblad, Ommelander Courant. Oplage: 10 exemplaren. In bezit van Openbare Bibliotheken Noordoost Fryslan.[148 pagina's] Zandweer: Wagenaar.

Winkler Prins, A.

1868 *Geschiedenis en beschrijving van het eiland Schiermonnikoog*. Amsterdam: Loman & Verster.

WRR.

2007 *WRR-Rapport; Identificatie met Nederland*. Den Haag en Amsterdam: Amsterdam University Press.